

MODERN İSTİHBARATA GEÇİŞ DÖNEMİ TÜRK VE RUS İSTİHBARAT ORGANİZASYONLARI – KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇÖZÜMLEME*

 Aykut ÇAĞLAK^a

Öz

Türk ve Rus istihbarat tarihinde modern istihbarata geçiş süreci asırlar süren geniş bir zaman dilimine yayılmakta ve bu süreçte 20. yüzyılın ilk çeyreği her iki istihbarat geleneği açısından da kritik dönem olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu kritik dönemde faaliyet yürütmüş olan Türk ve Rus istihbarat organizasyonlarının karşılaştırmalı olarak ele alınmamış olması literatürdeki önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu makale, köklü bir geleneğe sahip olan Türk ve Rus istihbaratının 20. yüzyılın ilk çeyreğinde hangi istihbarat organizasyonlarıyla sahada yer aldığı konusunda bilgi verip, bu organizasyonların kurumsal yapılarını, kuruluş amaçlarını, istihbarat anlayışlarını, temel faaliyet alanlarını, iç-yapısal sürekliliklerini, değişimlerini, benzerliklerini ve farklılıklarını açıklamayı amaçlamaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılandırılmış ve faaliyet göstermiş Türk ve Rus istihbarat organizasyonları Türk ve Rus istihbarat tarihinde modern istihbarata geçişin önemli birer parçasıdır ve bu organizasyonların karşılaştırmalı bir yöntem ve disiplinlerarası bir yaklaşımla çözümlenmesi önemli bulgular elde etmeyi olanaklı kılmaktadır. Söz konusu yöntem ve anlayış doğrultusunda ve modern istihbarata geçiş dönemleri çerçevesinde yapılan çözümleme hem Türk ve Rus istihbaratının genetik kodlarının belirlenebilmesini sağlamakta hem de modern istihbarata geçiş dönemleri örtüşen diğer devletlerin istihbarat organizasyonlarının genetik kodlarının belirlenebilmesi noktasında da metodolojik bir model teşkil etmektedir. Modern istihbarata geçiş dönemi Türk ve Rus istihbarat organizasyonları caydırıcı karaktere sahip, disiplinli, merkezî güçle uyumlu ve etkili birer güvenlik aygıtıdır. Ayrıca bu organizasyonlar, kendilerine has yapısal özelliklere sahip olup bu bağlamda birbirlerinden farklı olsalar da Türk ve Rus tarihinin derinliklerinden beslenmiş ve imparatorluk geleneğinin istihbari tecrübeleriyle şekillenmişlerdir. Türkiye’de ve Rusya’da rejimler değişse de istihbarat organizasyonları, dönemlerindeki mevcut rejimle uyumlu çalışmışlardır. Bu sonuçlar ışığında, tarih ve istihbarat disiplinlerinin temel metodolojik hassasiyetlerini ön planda tutan disiplinlerarası bir yaklaşımı benimseyen ve bu doğrultuda karşılaştırmalı çözümlemelere yönelen çalışmaların gerek istihbarat tarihi gerekse de güvenlik ve istihbarat literatürüne daha geniş bir perspektif sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, istihbarat, propaganda, organizasyon.

* Bu makale yazarın “Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara/Türkiye, aykut979@yahoo.com

TURKISH AND RUSSIAN INTELLIGENCE ORGANIZATIONS IN THE TRANSITION PERIOD TO MODERN INTELLIGENCE – A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

In the history of Turkish and Russian intelligence, the transition to modern intelligence spans a wide period of time and in this process, the first quarter of the 20th century stands out as a critical period for both intelligence traditions. However, the fact that the Turkish and Russian intelligence organizations that operated in this critical period were not discussed comparatively draws the attention as an important deficiency in the literature. This article aims to provide information on which intelligence organizations the Turkish and Russian intelligence, which has a deep-rooted tradition, took part in the field in the first quarter of the 20th century, and to explain the institutional structures, establishment purposes, intelligence perspectives, main fields of activity, internal-structural continuity, changes, similarities and differences of these organizations. Turkish and Russian intelligence organizations, which were structured and operated in the first quarter of the 20th century, are important parts of the transition to modern intelligence in the history of Turkish and Russian intelligence, and analyzing these organizations with a comparative method and an interdisciplinary approach makes it possible to obtain important findings. The analysis made in line with the aforementioned method and understanding and within the framework of the transition periods to modern intelligence not only enables the determination of the genetic codes of Turkish and Russian intelligence, but also serves as a methodological model for the determination of the genetic codes of the intelligence organizations of other states whose transition periods to modern intelligence coincide. In the transition period to modern intelligence, Turkish and Russian intelligence organizations are disciplined, adaptable and effective security devices with a deterrent character. In addition, although these organizations have unique structural features and differ from each other in this context, they were fed from the depths of Turkish and Russian history and were shaped by the intelligence experiences of the imperial tradition. Although the regimes in Turkey and Russia had changed, intelligence organizations had worked in harmony with the regime of their time. These results suggest that studies that adopt an interdisciplinary approach that prioritizes the basic methodological sensitivities of the disciplines of history and intelligence and that focus on comparative analyzes in this direction will provide a broader perspective to both the history of intelligence and the security and intelligence literature.

Keywords: Russia, Turkey, intelligence, propaganda, organization.

ТУРЕЦКИЕ И РОССИЙСКИЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫЕ СЛУЖБЫ В ПЕРИОД ПЕРЕХОДА К СОВРЕМЕННОМУ СОСТОЯНИЮ (ПЕРВАЯ ЧЕТВЕРТЬ XX ВЕКА): СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В истории разведывательных служб Турции и России переход к современному состоянию охватывает большой промежуток времени. В этом процессе выделяется критический период для обеих разведывательных традиций — первая четверть XX века. Представляется важным проведение сравнительного анализа состояния разведок двух стран этого периода. В данной статье представлена информация о турецкой и

российской разведывательных организациях, которые имели глубокие традиции и действовали в первой четверти XX века. Были также рассмотрены институциональные структуры, цели создания, основные сферы деятельности разведок, их внутривидовая преемственность, изменения, сходства и различия. Автором применяется междисциплинарный подход и используется сравнительный метод. Проведенный анализ в рамках переходного периода к современному состоянию разведывательных служб не только позволяет определить генетические коды турецкой и российской разведок, но и представляет собой методологическую модель для исследования аналогичных структур других государств в переходный период. Турецкие и российские специальные службы формировались на основе опыта имперской традиции и являлись дисциплинированными, послушными и эффективными средствами безопасности сдерживающего характера. Разведывательные организации работали, несмотря на смену политических режимов в Турции и России. В исследовании делается вывод о перспективности междисциплинарного подхода, при котором основные методологические особенности дисциплин сосредоточены на сравнительном анализе, обеспечивая новые возможности как для изучения истории разведывательных служб, так и для специальных исследований по безопасности и разведке.

Ключевые слова: Россия, Турция, разведка, пропаганда, организация.

Giriş

Modern istihbarata geçiş dönemleri devletlerin istihbarat sistematiğini derinden etkileyen tarihsel dönemlerdir. Bu yüzden modern istihbarata geçiş dönemlerinin özel olarak incelenmesi, devletlerin istihbarat anlayışlarının ortaya konulabilmesi ve çözümlenebilmesi adına elzemdir. Böyle bir çözümlenmeye gidebilmek için de öncelikli olarak, devlet adına faaliyetlerini yürüten istihbarat teşkilatlarının, “modern istihbarata geçiş dönemi” çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Türk ve Rus istihbarat tarihine bakıldığında, modern istihbarata geçişin uzun bir tarihsel sürece yayıldığı görülmekte ve 20. yüzyılın ilk çeyreği, her iki istihbarat geleneğinde de modern istihbarata geçiş çabalarının yoğunlaştığı dönem olarak öne çıkmaktadır. Ancak dünya genelindeki mevcut istihbarat yapıları içerisinde, köklü bir istihbarat geleneğine sahip olmalarıyla öne çıkan Türk ve Rus istihbaratının, modern istihbarata geçiş dönemlerinin örtüşmesine rağmen, modern istihbarata geçiş dönemleri bağlamında, istihbarat teşkilatlarının temel yapısal özellikleri, kuruluş amaçları, istihbarat anlayışları ve temel faaliyet alanları doğrultusunda karşılaştırmalı olarak ele alınmamış olması literatürde ciddi bir boşluk doğurmaktadır.

Bu çalışma, modernleşmeye geçiş dönemleri örtüşen Türk ve Rus istihbaratını, modernleşmeye geçiş çabalarının yoğunlaştığı 20. yüzyılın ilk çeyreği çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alarak söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Türk ve Rus istihbaratı gibi iki önemli istihbarat geleneğini modernleşme çabalarının yoğunlaştığı söz konusu çeyrek yüzyıllık süreçte karşılaştırmalı olarak incelemek ve bu dönemde faaliyet yürütmüş olan Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının neden ve nasıl

yapılandırıldıklarını ortaya koyarak çözümlmek, literatüre katkı sunacak kritik bulgulara ulaşılmasını olanaklı kılmaktadır.

Çalışma bu bulgulara ulaşma yolunda karşılaştırmalı yöntemi ve disiplinlerarası yaklaşımı benimseyerek hareket etmektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreği hem Türk ve Rus tarihinde hem de Türk ve Rus istihbarat sistematiğinde köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Türkler de Ruslar da çok ciddi iç ve dış güvenlik sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu çeyrek yüzyılda Türkiye’de de Rusya’da da rejim değişikliklerinin yaşanmış olması Türk ve Rus istihbaratının modern istihbarata geçiş süreçlerini doğrudan etkilemiştir. Gerek kurumsallaşma gerekse de istihbarat faaliyetlerini belirli yazılı kurallar çerçevesinde icra etme gibi modern istihbarata geçiş çabaları her iki ülkede de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde yapılandırılmış olan Türk ve Rus istihbarat organizasyonları, kuruluş amaçları ve yapısal özellikleriyle istihbaratta modernleşmenin belirleyici unsurları olmuşlardır.

Çalışmada ilk olarak, söz konusu dönemde yapılandırılmış olan II. Abdülhamid’in Yıldız istihbarat organizasyonu, İttihat ve Terakki döneminin etkili istihbarat yapılanması Teşkilat-ı Mahsusa, Milli Mücadele döneminde yapılandırılan Karakol Cemiyeti, Zâbitan, Yavuz, Hamza ve Felah Grupları, Askeri Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve Müdafaa-i Milliye Teşkilatı gibi Türk istihbarat organizasyonlarına; ardından, aynı dönemde faaliyet yürütmüş Okrana (Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı), Çeka (ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем - Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu), GPU (Государственное политическое управление при НКВД РСФСР-RSFSR - Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren NKVD'ye bağlı - Devlet Siyasi Müdürlüğü), OGPU (Объединённое государственное политическое управление - Birleşik Devlet Siyasi Müdürlüğü), GRU (Главное Разведывательное Управление - Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü), Kızıl Ordu (Красная армия), NKVD (НКВД, Народный комиссариат внутренних дел - İç İşleri Halk Komiserliği) gibi Rus istihbarat organizasyonlarına iki ayrı ana başlık altında sırasıyla yer verilerek bu istihbarat organizasyonlarının yapılandırılma gayeleri ve yapısal özellikleri açıklanmakta; üçüncü bölümdeyse, ilk iki bölümde ele alınmış olan Türk ve Rus istihbarat organizasyonları temel yapısal özellikleri, kuruluş amaçları, faaliyet alanları ve istihbarat anlayışları bağlamında karşılaştırmalı olarak çözümlenmektedir.

1) Modern İstihbarata Geçiş Dönemi Türk İstihbarat Organizasyonları

Türk istihbarat tarihinde modern istihbarata geçiş çabalarının başlangıcı I. Abdülhamid dönemine (1774-1789) dayanmaktadır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat faaliyetleri, yöneten ve yönetilenlerin hukuk kuralları dışına çıkıp çıkmadıklarının takibinin yapılması ve hukuk kuralları dışına çıkan kişilerin tespitine yöneliktir. III. Selim döneminde de (1789-1807) Sultan, istihbarat faaliyetlerinin belirli bir düzen içerisinde devamlılığının sağlanabilmesi için fermanlar yayınlamakta, ayrıca daimi dış temsilcilikler oluşturarak bu resmî temsilcilikleri istihbari işleyişe dâhil

etmektedir. Sultan'ın bu hamlesini modern istihbarata geçişin önemli işaretlerinden biri olan "kurumsallaşma" yolunda atılmış adımlardan biri olarak görmek de mümkündür. Daimi temsilcilikler istihbarat teşkilatı niteliğine sahip değildir fakat bu temsilciliklerin haber ve bilgi temini ve iletiminde istihbari işleyişin içinde olmaları istihbarat faaliyetlerini dolaylı da olsa yasal ve kurumsal bir zemine oturtmaktadır. II. Mahmud döneminde de (1808-1839) istihbarat faaliyetleri I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde olduğu gibi ağırlıklı olarak yöneten ve yönetilenlerin hukuk dışına çıkıp çıkmadıklarının denetimine yönelik olarak icra edilmiş, bu durum o dönemin iç istihbarat raporlarına da yansımıştır.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat faaliyetlerinin bir kuruma direkt olarak bağlanması ise Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid'in özel doktoru Mavroyani Paşa'nın Fransa'da imzasız olarak yayınlanan *Türk Gizli Polisi* isimli kitabındaki bilgilere göre Sultan Abdülmecid döneminde bir gizli teşkilat kurulmuş, bu teşkilat bir süre sonra kapatılmış ancak Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1863'te yeniden açılmıştır.² Sultan I. Abdülhamid, III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde istihbarat faaliyetlerinin yasal zemine oturtulma ve kurumsal yapılar bünyesinde sürdürülme çabaları, ayrıca bu faaliyetlerin halkın güvenliğini ön planda tutması Türklerin modern istihbarata geçiş sürecinin önemli basamakları olmuştur.³ Türk istihbarat tarihinde modern istihbarata geçiş çabalarının en yoğun olarak yaşandığı dönemse 20. yüzyılın ilk çeyreğidir. Bu çeyrek yüzyıllık dönemin başları II. Abdülhamid döneminde yaşanan önemli istihbari gelişmelere ve değişimlere sahne olmuştur.

a) II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Organizasyonu

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde II. Abdülhamid, pek çok özelliğinin yanında istihbarata verdiği önemle de bilinmektedir. Dönemin uygulamaları da Sultan'ın, iç ve dış tehditlerin yoğunlaştığı zor bir süreçten geçen imparatorluğun ayakta kalabilmesi için güvenlik ve istihbarat alanındaki çalışmaların önemini farkında olduğuna işaret etmektedir. Bu anlamdaki işaret fişeği 1879 yılında Zabtiye Nezareti'nin kurulmasıyla atılmış ve imparatorluğun II. Abdülhamid dönemi güvenlik ve denetim aygıtlarındaki değişim başlamıştır.⁴

II. Abdülhamid Dolmabahçe Sarayı'nın güvenliğini sağlanması işinin zor olacağını da düşünerek Yıldız Sarayı'na taşınmış ve Sultan'ın 33 yıllık saltanatı boyunca çok fazla dışına çıkmadığı bu sarayın çevresinde beş bini görevli yedi bini asker olmak üzere yaklaşık on iki bin kişi yaşamıştır. Sarayın çevresine on beş bin askerin barınabileceği kışlalar yapılmış, II. Abdülhamid'in şahsi güvenliği için de özel bir muhafız bölüğü oluşturulmuştur.⁵ Sultan, Yıldız Sarayı merkezli, direkt kendisine bağlı ve yıllar içerisinde şekillenip dönüşen ve karmaşık bir yapıya sahip olan istihbarat organizasyonu ile iki

¹ Aykut Çağlak, "Türk İstihbaratının Modern İstihbarata Geçiş Sürecindeki Uygulamalarının Türkiye'de Demokrasinin Gelişimine Katkıları", *Atatürk Yolu Dergisi* 68 (2021): 264-265.

² Erdal İlter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", *Avrasya Dosyası* 8/2 (2002): 247.

³ Çağlak, "Türk İstihbaratının Modern İstihbarata Geçiş Sürecindeki Uygulamalarının Türkiye'de Demokrasinin Gelişimine Katkıları", 279.

⁴ Noemi Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 39.

⁵ Vahdettin Engin, *Asayiş – Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013), 14-18.

temel gayeye yönelmiştir. Bu gayelerden birincisi, Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerini takip edip, Avusturya ve Rusya'nın bu hareketleri ne şekilde desteklediğine ilişkin bilgi alabilmek; ikincisi ise ülke içindeki muhalif komploları ortaya çıkarabilmektir.⁶

Ülke içi gelişmelerle ilgili olarak Sultan'a bilgi akışının sağlandığı jurnalcılık uygulaması, II. Abdülhamid döneminin en kritik istihbarat uygulamalarından biri olmuştur. Sultan, casusluğu saltanatının manivelası haline getirmiş ve onun zamanında hafiyelik devlete ait bir teşekkül vasfını kazanmıştır.⁷ II. Abdülhamid, denetim mekanizmasını güçlendirmek amacıyla polis teşkilatının yanına, doğrudan kendisine bağlı olarak görev yapan bir istihbarat sistemi eklemiştir. Sultan bu sistemden gelen güce şahsı ve rejim adına hayati bir önem atfetmiştir. II. Abdülhamid gerek polisin gerekse de kendisine direkt bağlı olarak işleyen istihbarat sisteminin faaliyetlerini günbegün takip etmiştir.⁸ Sultan'ın hafiyelik ve jurnalcılık örgütünün İstanbul'da, *Baş Hafiyeye* adıyla bilinen resmî bir makamı, ödeneği ve dairesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, hafiyeye ve jurnalciler geniş bir gönüllüler ordusu oluşturmaktadır. Bu gönüllüler ordusu, okunamayacak kadar fazla sayıda jurnali Sultan'a ulaştırmaktadır.⁹ Yıldız istihbarat organizasyonu, içlerinde paşaların, donanmadan subayların, valilerin, hâkimlerin, müderrislerin, hekimlerin, öğretmenlerin, gazetecilerin de olduğu 990 ajanı ve 23 ajan merkezini ihtiva etmektedir.¹⁰ II. Abdülhamid döneminde istihbarat çalışmalarının organizasyonu aşamasında ve istihbarat faaliyetlerinin icrasında yabancı uzmanlardan da istifade edilmiştir. Yabancı uzmanlar hem güvenlik aygıtlarındaki yapısal reformların gerçekleştirilmesinde hem de adli ve siyasi nitelikli münferit görevlerin ifasında vazifelendirilebilmişlerdir.¹¹

Yıldız Sarayı istihbarat akışında merkezî konumdadır ve "hafiyeye yuvası" olarak görülmektedir. Yıldız Sarayı dışında, şehzade sarayları, askerî okullar, medreseler, tekke ve zaviyeler de hafiyelerin yoğun olarak buldukları yerler olarak bilinmektedir. Özellikle de II. Abdülhamid'in kardeşi, veliaht şehzade Reşad, Mevlevî olduğu için Mevlevihaneler çok sıkı gözetim altındadır.¹² Bütün muhalif unsurlara dair farklı konulardaki bilgilerin akışı Sultan'a jurnallerle ve birbirinden farklı bilgi kaynaklarından ulaştırılmaktadır. Devlet kurumlarının resmî kanallarından geçmeden Sultan'a direkt takdim olunan jurnaller söz konusu olduğunda ise II. Abdülhamid genellikle jurnali bizzat açıp, altındaki imzayı kesmek suretiyle muameleye koymakta ve *iradesini* (emri) vererek Mabeyn Başkitabet Dairesi'ne göndermektedir.¹³ II. Abdülhamid döneminde istihbarat faaliyetlerinin de içinde olduğu tüm güvenlik çalışmalarının ve denetim aktörlerinin birbirlerine göre ağırlıklarını saptamak güçtür.¹⁴ Ancak II. Abdülhamid'i tahttan indirip

⁶ Kaya Karan, *Türk İstihbarat Tarihi - Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e* (İstanbul: Truva Yayınları, 2008), 35-36.

⁷ Süleyman Kâni İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür* (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 5.

⁸ Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, 403.

⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 344-345.

¹⁰ İter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", 248.

¹¹ Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, 261-262.

¹² François Georgeon, *Sultan Abdülhamid* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 219.

¹³ İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, 24-25.

¹⁴ Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, 307.

ülke yönetimindeki etkilerini giderek artırdıkları dönemde İttihatçıların, hiyerarşisi ve işleyiş tarzı belirgin, tek bir çatı altında istihbarat faaliyetlerini yürüten kurumsal bir istihbarat yapılanması oluşturmaktan yana tercihlerini kullandıkları görülmektedir.

b) İttihatçıların Teşkilat-ı Mahsusası

II. Abdülhamid'in Yıldız istihbarat organizasyonunun faaliyetlerine, 29 Temmuz 1908 tarihli Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararname ve 30 Temmuz 1908 tarihli *irade* ile son verilmiş¹⁵ ve istihbari görevler Miralay Galip Bey'in başında bulunduğu Emniyet-i Umumiye'ye devredilmiştir.¹⁶ Ancak daha sonra imparatorluk içerisinde istihbarat çalışmaları yapan farklı yapılanmalar da vücut bulmuştur. Örneğin Stoddard'a göre, Talat Paşa, Cemal Paşa ve Enver Paşa'nın 1911-1918 yılları arasında faaliyet yürüten ve kendilerine bağlı özel istihbarat organizasyonları bulunmaktadır.¹⁷ Teşkilat-ı Mahsusası ise adı geçen isimlerden Enver Paşa'nın kurulmasına ön ayak olduğu gizli ve paramiliter bir istihbarat organizasyonudur. Teşkilat'ın amacı imparatorlukta birlik ve toprak bütünlüğünün korunmasına katkı sağlamaktır.¹⁸

ATASE arşiv belgelerine göre Teşkilat-ı Mahsusası 30 Kasım 1913 tarihinde resmen kurulmuştur.¹⁹ Bu istihbarat yapılanmasının açık ve gizli idari aygıtı, gizli hücreleri, yetiştirme ve eğitim merkezi de bulunmaktadır.²⁰ Teşkilat, Harbiye Nezareti'ne direkt bağlıdır ve özel şifrelerle işlerini yürütmektedir. Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusası 7 şube ve 21 masadan müteşekkildir.²¹ Teşkilat'ın ana kuruluş amaçlarından biri, silahlı çete ve gruplar oluşturarak hasım güçlere karşı koymaktır.²² Teşkilat-ı Mahsusası'nın başlıca görevleri arasında; propaganda, espionaj, kontrespiyonaj faaliyetleri icra etmek, bu faaliyetlerin icrasında kullanılacak hücreler ve gizli gruplar oluşturmak, askerî ve yarı askerî operasyonlar yapmak, bu operasyonlar için düzensiz kuvvetleri silah altına almak, düzensiz kuvvetleri eğitip yönetebilecek kapasiteye sahip çete savaşında uzman kadrolar oluşturmak yer almaktadır.²³

Teşkilat'ın örgütlenme modeli İttihat ve Terakki'nin örgütlenme modeline benzemektedir. Başkanı, Merkez-i Umumisi, merkezde çeşitli şubelerden oluşan bürokrasisi ve geniş bir coğrafyada örgütlenmeleri yapan misyon şefleri bulunmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusası merkezi bürokrasisi ve kadroları Harbiye Nezareti bünyesinde yer almaktadır. Harbiye Nezareti'nde ve doğrudan Enver Paşa'ya bağlı çalışan, başında da Yüzbaşı Ömer Fevzi'nin bulunduğu özel büro, Teşkilat-ı Mahsusası'nın merkezi bürokrasisini teşkil etmiştir.²⁴ Teşkilat-ı Mahsusası'nın kurucusu Enver Paşa'nın, bu teşkilatın oluşturulmasında, askerî ataşe olarak bulunduğu Berlin'de Almanlardan

¹⁵ İlter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", 249.

¹⁶ Mustafa Balcioğlu, *Teşkilat-ı Mahsusası'dan Cumhuriyet'e* (Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004), 1.

¹⁷ Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusası* (İstanbul: Arma Yayınları, 2003), 147.

¹⁸ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusası*, 52.

¹⁹ İlter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", 250. Böyle bir teşkilatın kurulmasını isteyen ve bu gerekliliği öne sürenler arasında Enver Paşa'nın yanında Talat Paşa da vardır. Mehmet Bilgin, *Teşkilât-ı Mahsusası'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), 109.

²⁰ Bekir Çınar, *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör* (Ankara: Sam Yayınları, 1997), 154.

²¹ İlter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", 250-251.

²² Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilatı Mahsusası* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 17

²³ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusası*, 148.

²⁴ Bilgin, *Teşkilât-ı Mahsusası'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, 111-113.

etkilenmiş olması da söz konusudur. Enver Paşa'nın 1911-1912'deki Libya tecrübesi de Paşa'nın Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşuna dair fikirlerini kökleştirmiştir.²⁵

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu'nun yazışmaları, Teşkilat'ın hem Enver Paşa'ya hem de Talat Paşa'ya bağlı olduğunu göstermektedir. Teşkilat, Harbiye Nezareti bünyesinde olması nedeniyle doğal olarak Enver Paşa'ya bağlı olmakla birlikte, istihbarat raporları Talat Paşa'ya da gönderildiğinden fiilen Talat Paşa'ya da bağlı durumdadır. Örneğin Kafkas cephesindeki tüm Teşkilat yazışmaları Erzurum ve Trabzon valilerinin imzası ve Dâhiliye Nezareti şifresi ile Talat Paşa'ya gönderilmektedir. Şifreler çözümlenerek Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresi'ne, Harbiye Nezareti'ne, lüzumu halinde de Emniyet Umum Müdürlüğü'ne ve İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'ne iletilmektedir.²⁶

Teşkilat-ı Mahsusa savaş bütçesi içinden pay almaktadır. Ancak Teşkilat'ın geniş bir alanda faaliyet yürütmesi, kadroları ve gerekli teçhizatı için büyük çapta harcamalar yapılmasını gerektirmiş ve yerel liderlere ve onların kurduğu kuvvetlere dağıtılan para, bilinen bütçe ödeneğinin dışından, gizli ödeneklerle sağlanmıştır.²⁷ Teşkilat'ın, Teşkilat-ı Mesture olarak adlandırılan bir özel bütçesi bulunmaktadır.²⁸

Stoddard'a göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın başarıları sınırlı kalmış fakat bütüncül bakıldığında Teşkilat Birinci Dünya Savaşı'nın akışını etkilememiştir ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun o yıllardaki güçsüzlüğünden de kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Stoddard'a göre Teşkilat, İtilaf Devletleri'nin sömürgelerindeki Müslümanların sahip olduğu İslam birliği düşüncesinin gizil bir güç olmadığını fark edememiş ve yanlış bir varsayımla bu bölgelerdeki Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'na yardımcı olacakları ve savaşın seyrini değiştirebileceklerini düşünmüştür. Stoddard ayrıca Teşkilat'ın Trablus ve Bingazi'deki başarılarına güvenerek düzensiz kuvvetlerin askerî gücünü de olduğundan büyük olarak gördüğünü söylemektedir. Teşkilat mensupları ise gösterilen çaba ve harcanan paranın karşılığının kat kat alındığı inancını taşımaktadır; savaş kazanılmamış olsa da İtilaf Devletleri'nin insan ve malzeme kaybetmesi ve savaşın uzaması sağlanmıştır. Bu bağlamda Teşkilat-ı Mahsusa'nın, Teşkilat'ın özgül hedeflerini çok iyi kavramış, devleti korumak için büyük bir gayretle çalışan ve yaratıcılıklarını da kullanan dikkate değer insanları bir araya getirmiş bir istihbarat organizasyonu olduğunu söylemek de mümkündür.²⁹

c) Karakol Cemiyeti ve Zâbitan, Yavuz, Hamza, Felah Grupları

Türk istihbaratının gelişimi, modern istihbarata geçiş yolundaki yeniden yapılanma faaliyetleri Milli Mücadele dönemi gelişmeleriyle de doğrudan ilintilidir. Türk istihbaratı bu süreçte çok önemli tecrübeler kazanmıştır. Türkler, Mondros Mütarekesi sonrasında ülkelerinde başlayan işgal hareketlerine Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

²⁵ Orhan Koloğlu, *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017), 67-68, 71. Bilgin'e göre ise kuruluşundan lağvedilmesine kadar Teşkilat'ın gerçek lideri ve beyni Dr. Nazım'dır. Bilgin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, 112.

²⁶ Bilgin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, 115. Bilgin, istihbarat raporlarının hem Enver Paşa'ya hem de Talat Paşa'ya gönderilmesinin İttihat ve Terakki'nin yapısından kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu söylemektedir.

²⁷ Hiçyılmaz, *Teşkilatı Mahsusa*, 67.

²⁸ Çınar, *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*, 154.

²⁹ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, 149-150.

ile cevap vermeye başlamış, bununla birlikte, işgal hareketlerine karşı faaliyet yürüten istihbarat organizasyonları oluşturma yoluna da gitmişlerdir. Bunların en önemlilerinden biri de İstanbul'da kurulan Karakol Cemiyeti'dir.

Karakol Cemiyeti'nin faaliyetleri, Cemiyet'in kurucularından Galatalı Şevket'in ifadesine göre; İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a gelişinden sonraki taşkınlık zamanlarında, 13 Kasım 1918 tarihinden sonra başlamıştır.³⁰ Karakol Cemiyeti merkezi beş kişiden oluşmaktadır ve bu beş kişiden her biri bir daireye başkanlık etmektedir. Daire başkanlarının, diğer üyelerin bilgisi dışında şube açma ve istediği sayıda eleman alma yetkileri bulunmaktadır.³¹ Karakol Cemiyeti'nin tüzük ve programını Kara Vasıf hazırlamıştır. Cemiyet'in isminin Karakol olmasını teklif eden ise Baha Sait Bey'dir. Karakol'un Anadolu ile bağlantısını Kocaeli'de bulunan Menzil Teşkilatı sağlamaktadır. Menzil Teşkilatı'nın kumandanı, Maltepe Atış Okulu Müdürlüğü görevinde de bulunmuş olan Yenibahçeli Şükrü Bey'dir.³² İstanbul'dan Anadolu'ya askerî malzemelerin ve personelin geçirilmesinde Menzil Hattı Milli Mücadele'nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.³³

Enver ve Talat Paşa'dan alınan direktifle kurulmuş olan Karakol Cemiyeti'nin amacı, İtilaf Devletleri ile yapılan mücadeleye devam etmek, İttihat ve Terakki'yi Karakol Cemiyeti ismi altında yaşatmak ve İttihatçıları bir arada tutup korumaktır. Karakol Cemiyeti daha sonra Anadolu'daki Milli Mücadele'ye destek veren ve daha geniş alanda faaliyet yürüten bir teşkilata dönüşmüştür. Ancak Mustafa Kemal Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerine her zaman temkinli yaklaşmıştır. Bunun sebebi Karakol'un İttihatçı liderlerle olan bağlantılarıdır. Mustafa Kemal Kara Vasıf'la Sivas Kongresi sırasında görüşerek Karakol Cemiyeti'nin lağvedildiğini bildirecek ancak bu görüşme sonrasında da Karakol Cemiyeti İstanbul'daki Müslümanların korunması, askerî depolarda bulunan silahların Anadolu'ya gönderilmesi, Anadolu'nun ihtiyaç duyduğu nitelikte subayların ve sivillerin Anadolu'ya geçirilmesi gibi faaliyetlerine bir şekilde devam edecektir.³⁴

Karakol Cemiyeti'nin istihbarat servisi basın, propaganda ve casusluk bölümlerinden oluşmaktadır. Propaganda ve basın bölümü Türklerin haklarını İngiliz, Fransız ve İtalyanlara anlatmayı ve böylelikle Türkler lehine bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamaktadır. Casusluk bölümü ise hem düşman karargâhlarına hem de düşmanla işbirliği içinde olan gruplara sızmayı hedeflemektedir. Bu sızma faaliyetlerinden başarılı sonuçlar alınmaktadır. Örneğin yabancı elçiliklere yerleştirilen espionaj görevlileri sayesinde çok sayıda belge elde edilebilmiş, elde edilebilen bu belgelere ait içerik bilgileri şifreli telgraflarla Anadolu'ya ulaştırılabilmıştır.³⁵

Karakol, silah ve cephane kaçırmak dışında, bu eylemlerin gerçekleştirilmesi için gizli haberleşmeleri de sağlamaktadır. Bunun yanında işgal kuvvetlerinin yeni atamaları

³⁰ Ergun Hiçyılmaz, *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt* (İstanbul: Destek Yayınevi, 2012), 33.

³¹ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları* (Ankara: Ardıç Yayınları, 1994), 31.

³² Hiçyılmaz, *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*, 60-61.

³³ Erdal Aydoğan, Asaf Özkan; "İstanbul'da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa'nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele", *Belgi Dergisi* 1/3 (Kış 2012): 326.

³⁴ Aydoğan ve Özkan, "İstanbul'da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa'nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele", 325-326.

³⁵ Hiçyılmaz, *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*, 68-69.

da Karakol tarafından takip edilmektedir. Karakol Cemiyeti İstanbul'daki çatışmalardan mümkün olduğu kadar uzak kalmaya çalışmıştır. Karakol'un ana gayesi İstanbul'daki işgal güçlerine karşı silaha sarılmak değil silahları ve silah kullanma kabiliyeti olan kişileri Anadolu'ya sevk etmek olmuştur.³⁶

İstanbul'un işgali sonrasında yakalanmaktan ve sürgüne gitmekten kurtulan ve İstanbul'da gizlenmeye başlayan Karakol mensupları Zâbitan Grubu ve Yavuz Grubu adı altında istihbarat faaliyetlerine devam etmişlerdir.³⁷ Yöneticileri İttihatçılardan oluşan Yavuz Grubu, Mim Mim ve Felah Grupları ile de ortak çalışmalara imza atmıştır.³⁸ Yavuz Grubu ile Anadolu'ya gönderilen malzemeler arasında çeşitli büyüklüklerde toplar, el bombası, tayyare bombası, bomba fitili, telefon ve telefon kablosu, süngü, telsiz telgraf, tahrip fişeği, tel eldiveni, tel makası, tahrip çantası, tahrip fişeği gibi malzemeler yer almaktadır. Taşımacılık faaliyetlerinde çoğunlukla Fransız ve İtalyan firmalarının araçları kullanılmıştır.³⁹

Hamza Grubu ise Ankara'nın onayı ile kurulmuş ilk Türk istihbarat grubudur. Grup, Felah Grubu'nun çekirdeğini oluşturmaktadır ve 23 Eylül 1920 tarihi itibarıyla faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁰ Hamza Grubu Erkân-ı Harbiye Umum Riyâseti'ne bağlıdır.⁴¹ Bu grup, 15 Aralık 1920'de Mücahid Grubu, Mücahid Grubu da 23 Şubat 1921 tarihinde Muharip Grubu ismini almıştır. Grup son olarak 31 Ağustos 1921 tarihinde Felah Grubu adını almıştır. Türk istihbarat gruplarındaki tüm isim değişiklikleri şekli değişiklikler olup söz konusu istihbarat oluşumlarının faaliyetleri Milli Mücadele sonuna kadar devam etmiştir.⁴²

d) Askeri Polis Teşkilatı ve Tedkik Heyeti Amirlikleri

Türk Genelkurmayınca (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti) yapılandırılmış olan Askeri Polis Teşkilatı "A.P." ya da "P." olarak da bilinmektedir. Farklı Türk istihbarat organizasyonları arasında hüküm süren düzensizliğe son vermek, kontrespiyonaj ve kontrpropaganda faaliyetleri icra etmek Askeri Polis Teşkilatı'nın başlıca kuruluş amaçlarıdır.⁴³ Milli Mücadele döneminde, ülkeye giriş çıkışların ve her türlü haberleşmenin denetlenmesi Türkler için büyük önem arz etmiştir. Özellikle de

³⁶ Hiçyılmaz, *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*, 37.

³⁷ Mesut Aydın, "Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989), 297.

³⁸ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 47.

³⁹ Hiçyılmaz, *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*, 39-43.

⁴⁰ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992), 3-4. Çukurova'ya göre, Felah Grubu önce Moltke adı ile birkaç kişilik bir örgüt olarak kurulmuş, bu ekip Yüzbaşı Neşet Bey tarafından 23 Eylül 1920'de genişletilerek Hamza Grubu adını almıştır. Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 41-42.

⁴¹ Erdal İter, *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi* (Ankara: MİT Basım Evi, 2002) 14. Ferhad ve Kerimi Grupları tehlike arz eden bir durum olduğunda, Hamza Grubu'nun yerine geçecek *ihtiyat gruplarıdır*. Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, 4. Hiçyılmaz da Ferhad Grubu'nun Hamza Grubu'na *ihtiyat* olarak oluşturulduğunu söylemektedir. Hiçyılmaz, *Teşkilatı Mahsusası*, 290.

⁴² Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, 4.

⁴³ *Turkey - National Intelligence System: Organization and Policy Handbook* (Washington DC, USA: International Business Publications, 2016), 56. Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluş tarihi farklı çalışmalarda 20 Aralık 1920 ve 21 Kasım 1920 olarak belirtilmiş olsa da Pehlivanlı'nın tespitine göre bu teşkilatın kesin kuruluş tarihi 18 Temmuz 1920'dir. Pehlivanlı ayrıca pek çok kaynakta Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluş tarihi olarak geçen 20 Aralık 1920'nin, bu teşkilatın kuruluşuna ve kadrolarına dair yapılan nihai genel düzenlemelerin tarihi olduğunu ifade etmektedir. Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, 13-14.

İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'ya geçişlerin artmasıyla birlikte Milli Mücadele aleyhine faaliyet yürütmekle görevlendirilmiş bazı ajanlar da bu akışkanlıktan faydalanıp ülkenin iç bölgelerine dağılmaya başlamışlardır. Bu gibi ciddi güvenlik riskleri barındıran durumların önüne geçilebilmesi için de denetleyici nitelikte kuruluşların oluşturulmasına gereksinim duyulmuştur.⁴⁴ İç ve dış kaynaklı tüm yıkıcı faaliyetlerin engellenmesini hedefleyen Askeri Polis Teşkilatı'nın kurulmasına yönelik faaliyetlere Garp Cephesi bölgesinde başlanılmıştır çünkü işgal kuvvetleri faaliyetlerini en çok bu bölgede gerçekleştirmektedir. Garp Cephesi'nin merkezi Eskişehir'dir ve Askeri Polis Teşkilatı'nın da genel merkezi Eskişehir'de kurulmuş ve sonrasında peyderpey Anadolu'nun diğer önemli merkezlerinde de şubeler açılarak teşkilatın faaliyet sahası genişletilmiştir.⁴⁵

Düşmanın casusluk faaliyetlerine engel olmak, bu faaliyetlere karşı önlemler geliştirmek ve istihbarat iş ve işlemlerini yürütmek amacıyla Türk Genelkurmayı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Askeri Polis Teşkilatı'nın denetleme işlerinde Teşkilat'a yardımcı olan kuruluşlar da bulunmaktadır. Hat Komiserlikleri ve Sansür Kurulu da düşman faaliyetlerinin tespiti ve engellenmesi noktasında Askeri Polis Teşkilatı ile birlikte çalışmışlardır. Ayrıca Askerî Sansür Müdürlükleri de Kuvayı Milliye aleyhindeki yayınların Anadolu'ya sokulmaması ve haberleşmelerin denetlenmesi yönünde faaliyetler yürüterek Askeri Polis Teşkilatı ile paralel hareket etmiştir.⁴⁶ Askeri Polis Teşkilatı'nın yapısında, kuruluşundan itibaren birkaç kez değişikliğe gidilmiş, zamana ve şartlara göre teşkilatın görev alanı genişletilmiş ya da daraltılmıştır.⁴⁷

Tedkik Heyeti Amirlikleri ise Askeri Polis Teşkilatı'ndan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin istihbarat ihtiyacını sağlayan teşkilattir.⁴⁸ Askeri Polis Teşkilatı'nın faaliyetlerine son verilmesinden sonra istihbarat faaliyetlerinde oluşan boşluk kısa süre içinde, 1 Nisan 1921 tarihinde Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kurulması ile doldurulmuştur.⁴⁹ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin, Askeri Polis Teşkilatı'nın lağvedilmesine ilişkin olarak yayımladığı 19 Mart 1921 tarihli tamim gereği alınan karar, 21 Mart 1921'de Fevzi Paşa imzasıyla Garp Cephesi Komutanlığı'na bildirilmiştir. Garp Cephesi Komutanlığı da şubelerine, Askeri Polis Teşkilatı'nın 21 Mart 1921 tarihli emirle lağvedildiğini, yeni talimata göre "P." şubelerinin Tedkik Heyeti namına kaydolduğunu ve Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin 1 Nisan 1921 tarihinden itibaren geçerli olduğunu bildirmiştir.⁵⁰

Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kurulması ile amaçlanan, Askeri Polis Teşkilatı'nın hatalarından arındırılması ve Genelkurmay istihbaratının etkinliğinin daha da artırılmasıdır. Ankara Hükümeti; Askerî Sansür Müdüriyetleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve İzmir Hat Komiserliği gibi kuruluşları birlikte ve etkin bir

⁴⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi – Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne - 2. Kitap* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009), 174.

⁴⁵ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, 11-12.

⁴⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi – Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne - 2. Kitap*, 174.

⁴⁷ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, 189.

⁴⁸ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), X.

⁴⁹ *Turkey - National Intelligence System: Organization and Policy Handbook*, 56.

⁵⁰ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, 3-4.

şekilde çalıştırmayı hedeflemektedir.⁵¹ Komünist faaliyetler, Rum ve Ermeni azınlıkların faaliyetleri ve Yunan işgalleri Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin odaklandığı başlıca konular olmuş ve teşkilat özellikle de azınlıkların kalabalık oldukları bölgelere yoğunlaşmıştır. Tedkik Heyeti Amirlikleri elemanları, faaliyet yürüttükleri bölgelerin en yüksek askerî makamları ile irtibat kurabilmişler, temin ettikleri haber ve bilgileri bu makamlara iletirken söz konusu makamlarla da işbirliği içinde çalışmışlardır.⁵² Türk ordusunun sahip olduğu altyapı, organizasyon ve disiplin de teşkilatın istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli avantajlar sağlamıştır.⁵³

Tedkik Heyeti Amirlikleri, Batı Cephesi Komutanlığı'nın 22 Haziran 1922 tarihli emrinden anlaşıldığına göre, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin emriyle kapatılmıştır. Teşkilatın yerine getirdiği görevlerini Ordu Müfettişliklerinin İstihbarat Şubeleri devralarak 1926 yılının sonlarına kadar devam ettirmişlerdir. 1927 yılı başlarında ise bu şubelerden söz konusu görev alınarak Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı'na verilecek, yeni teşkilatın kuruluşu, Dâhiliye Vekaleti'nin 5 Ocak 1927 tarihli, "çok gizli" tebligatıyla ilgili birimlere iletilecektir.⁵⁴

e) Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri

Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri Birinci Dünya Savaşı yıllarında oluşturulmuş ve mülki amirlere, mutasarrıflara ve kaymakamlara bağlı olarak görev yapmışlardır. Bağlı buldukları merkezlerdeki durumları İçişleri Bakanlığı'na iletmekle görevlidirler. Antalya, Mersin, İzmit, Zonguldak ve Samsun'dan Anadolu'ya giriş yapmaya çalışan kişiler Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerince kontrol edilmiş, ayrıca İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş yapanları tanıyabilecek altı kişilik bir özel kurul da bu teşkilat bünyesinde görev yapmıştır.⁵⁵ Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri özellikle düşman propagandalarına engel olunması noktasında Askeri Polis Teşkilatı'nın ve Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin tamamlayıcı teşkilatı niteliğindedir.⁵⁶ Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri ve Tedkik Heyeti Amirlikleri 1922'nin Haziran ayında birleştirilmek istendiyse de Meclis'te bu konuda yapılan görüşmeler sonuç vermemiştir.⁵⁷

f) Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi 7 Haziran 1920'de⁵⁸ İcra Riyâseti'ne (Başbakanlığa) bağlı bir teşkilat olarak kurulmuştur. Müdüriyet'in harcamaları İcra Riyaseti Başkanı'nın onayına bağlıdır.⁵⁹ Anadolu Ajansı da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi aracılığıyla yürütmeye bağlanmıştır. Kanunda belirtilen görevleriyle birlikte Müdürlük, Hâkimiyet-i Milliye gazetesini de denetlemiş,⁶⁰ Ankara'da

⁵¹ Tuncay Özkan, *MİT'in Gizli Tarihi* (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2003), 149-150.

⁵² Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, 6-8, 69.

⁵³ Özkan, *MİT'in Gizli Tarihi*, 149.

⁵⁴ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, 60-61.

⁵⁵ Karan, *Türk İstihbarat Tarihi - Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, 185.

⁵⁶ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, 80.

⁵⁷ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 53.

⁵⁸ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981), 42.

⁵⁹ Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri* (İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, 1939), 221-222.

⁶⁰ Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları* (Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943), 226.

yayınlanmakta olan Hâkimiyet-i Milliye ile Yeni Gün gazetelerine de yardımda bulunmuştur.⁶¹ Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Türklerin Milli Mücadele sürecindeki propaganda ve istihbarat üretimi çalışmalarında, kurumsal kabiliyet ve performansı ile kilit rol oynayan Türk istihbarat teşkilatlarından biridir. Dışarıdan basit bir matbuat yapılanması olarak görünen bu teşkilat Türk istihbaratının Milli Mücadele sürecinde yürüttüğü çalışmalarda merkezî ve aktif bir rol oynamıştır.⁶²

g) Müdafaa-i Milliye Teşkilatı

Müdafaa-i Milliye Teşkilatı, İstanbul'daki Müslümanlara İtilaf kuvvetlerinden ya da azınlıklardan yönelebilecek tehditlere karşı önlemler alabilmek amacıyla 1920 yılı başlarında kurulmuştur. Teşkilatın kuruluşunun ilk adımı Topkapı'da atılmış, ardından İstanbul'un çeşitli yerlerinde teşkilat şubeleri açılmıştır. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı içindeki bazı iç meseleler sonunda teşkilatın içinden yeni bir grup ortaya çıkmış ve bu grup teşkilatın baş harflerini kullanmak suretiyle Mim Mim Grubu ismini almıştır. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nda iki grubun varlığından söz etmek mümkündür: Müsellah Müdafaa-i Milliye ve Mim Mim. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı bu iki grubun üst teşkilatı hüviyetindedir.⁶³

İstanbul'un güvenliğinden sorumlu olan Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu, İstanbul'daki askerî inzibatları ve sivil polisleri "illegal" olarak yönlendirmektedir. Bu grup, İstanbul'u bölgelere ayırıp her bölge örgütlenmesinin başına bir subay getirmiştir. Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu, Müslümanlara yapılacak herhangi bir harekete karşı, Ankara'dan verilecek emirlere göre İtilaf Devletleri'ne ait askerî karargâhlara baskın yapmak, yiyecek ambarları ve cephaneliklerine sabotaj düzenlemekle de görevlendirilmişlerdir.⁶⁴ Daha önce Teşkilat-ı Mahsusa'nın uyguladığı gibi, özel birliklerle baskınlar yapmak ve bir gerilla savaşı ortamında işgal kuvvetlerini vurmak, Türk Milli Mücadelesi sürecinde de vazgeçilmeyen bir askerî anlayış olarak görülmektedir.⁶⁵

Mim Mim Grubu ise haber alma, propaganda ve sevkiyata ilişkin görevler üstlenmiştir. Bu grubun faaliyetleri için gerekli olan para İnebolu İrtibat Zabıtlığı kanalıyla İstanbul'a ulaştırılmaktadır.⁶⁶ Mim Mim Grubu'nun İstanbul'daki fiili lideri Topkapılı Mehmed Bey, grubun Ankara'daki temsilcisi ise Hüsameddin (Ertürk) Bey'dir. Mim Mim Grubu daha çok Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin istihbarat ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak faaliyetlerini yürütmüştür.⁶⁷ Mim Mim'in Anadolu'ya ne kadar silah ve mühimmat gönderdiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Fevzi Paşa Mim Mim

⁶¹ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını* 32.

⁶² Aykut Çağlak, "Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 148; Aykut Çağlak, "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Milli Mücadele'de Oynadığı Rol", *Teşkilat-ı Mahsusa'nın 100. Yılında Türk İstihbaratı* (Ankara: Kripto Kitaplar, 2015): 87-134.

⁶³ Aydoğan ve Özkan; "İstanbul'da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa'nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele", 326-328. Aydoğan ve Özkan, Müdafaa-i Milliye'nin üst teşkilat olmasını Tarık Zafer Tunaya'nın bu konudaki görüşlerine dayandırmakta, Teşkilat'ın Heyet-i Merkeziyesi'ndeki kişilere bakıldığında da Tunaya'nın haklı olduğu sonucuna varmaktadırlar.

⁶⁴ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 36-37.

⁶⁵ Hiçyılmaz, *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*, 37.

⁶⁶ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 38-39.

⁶⁷ Asaf Özkan, "Arkadaşlarının Kaleminden Mim Mim Grubu Reisi Topkapılı Mehmet Bey", *Tarihin Peşinde* 10 (2013): 57-58.

Grubu'nun, ordunun ikmali ve cephedeki başarılarında birinci derecede amil ve etkili olduğunu belirtmiştir.⁶⁸ Mim Mim Grubu mensupları hem Müsellah Müdafaa-i Milliye ile aralarındaki liderlik iddiaları hem de İstanbul'daki diğer istihbarat gruplarıyla bazı anlaşmazlıkları sebebiyle birçok konuda diğer gruplarla rekabet içerisinde olmuştur.⁶⁹ 2 Ekim 1923 tarihinde işgal güçlerinin İstanbul'u terk etmelerinden sonra 5 Ekim 1923'te Mim Mim Grubu, Felah Grubu ve İzmit Hat Kumandanlığı ile birlikte kaldırılmıştır. Mim Mim Grubu mensupları Milli Mücadele'ye katkı veren hizmetlerinden dolayı Türk Hükümeti tarafından ödüllendirilmişlerdir.⁷⁰

h) Diğer İstihbarat Grupları

Modern istihbarata geçiş döneminde Türk istihbaratı, faaliyetlerini kurumsal yapılar haricinde küçük istihbarat grupları ve hücreleri şeklinde de yürütürken bu işleyiş özellikle hasım istihbarat teşkilatları tarafından takibi, tespiti ve çözümlenmesi zor, karmaşık bir yapı ortaya çıkarmıştır. Muavenet-i Bahriye Grubu, İmalat-ı Harbiye Grubu, Geçit Teşkilatı, Berzenci Grubu, Namık Grubu, Beşler Grubu, Sebati Grubu, Vefa Grubu, Yıldırım Grubu, Güneş Grubu, Ay Grubu, Müfreze-i Bahriye Grubu ve Bizci Grubu gibi istihbarat organizasyonları Türk istihbaratının hareket kabiliyetini artıran diğer istihbarat organizasyonları arasındadır.

Yapısal özellik ve bağlantıları açısından bakıldığında, bu organizasyonlardan Muavenet-i Bahriye Grubu'nun Felah Grubu'na bağlı olarak faaliyet yürüten deniz subaylarınca kurulmuş olduğu görülmektedir.⁷¹ İmalat-ı Harbiye Grubu da 23 Mayıs 1921 tarihinde Felah Grubu ile birleşmiş, iki grup 26 Ekim 1923'e kadar birlikte çalışmışlardır.⁷² Söz konusu gruplardan 1922 yılının Aralık ayında kurulan Geçit Teşkilatı'nın ise I. Ordu Komutanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini yürüttüğü bilinmektedir. Geçit Teşkilatı'nın çalışmalarına Fevzi (Çakmak) Paşa'nın emri ile 8 Ağustos 1923 tarihinde son verilmiştir.⁷³

2) Modern İstihbarata Geçiş Dönemi Rus İstihbarat Organizasyonları

Türklerde olduğu gibi Ruslarda da modern istihbarata geçiş çabalarının başlangıcı 20. yüzyıldan çok daha öncelere dayanmaktadır. İlk kurumsal Rus istihbarat organizasyonu olan Opriçnina'nın ortaya çıkışı IV. İvan dönemine (1547-1584) damga vuran en önemli olay olmuştur.⁷⁴ IV. İvan 1564 yılında Opriçnina'yı kurarken temel amacı ülkesini, düşman olarak gördüğü insanlardan temizlemektir. IV. İvan'ın, muhaliflerini yok etmek için Opriçnina eliyle düzenlediği temizlik operasyonları kitlesel tasfiyelere sebebiyet verirken on binlerce insan yok olmuştur.⁷⁵ Kuruluş tarihi ve faaliyet tarzı dikkate alındığında Opriçnina, kurumsal bir yapılanma olsa da "modern istihbarata geçiş"i

⁶⁸ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 100.

⁶⁹ Aydoğan, Özkan; "İstanbul'da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa'nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele", 329.

⁷⁰ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 180-181.

⁷¹ Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, 46.

⁷² Aydın, "Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar", 91-92.

⁷³ Karan, *Türk İstihbarat Tarihi - Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, 97.

⁷⁴ Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004), 73.

⁷⁵ Robert W. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence* (Lanham Maryland-Toronto-Oxford: The Scarecrow Press, 2006), xiii.

başlatan bir istihbarat yapılanması görünümüne sahip değildir. Zaten Opriçnina 1572 sonrasında ortadan kaybolacak ve 1697'ye kadar Rusya kurumsal bir istihbarat yapılanmasından ve kurumsallaşmış bir siyasi polis gücünden yoksun kalmıştır.⁷⁶

Rusya'daki taht kavgaları sonrasında siyasi ortam reformist I. Petro döneminde bambaşka bir hal almıştır. Pek çok askerî reforma imza atan I. Petro 1697'de siyasi yıkıcı faaliyetlerin soruşturulması için Preobrajenski Dairesi'ni (*Preobrajenski Prikaz*) yetkilendirmiş ve Preobrajenski Dairesi Opriçnina sonrasında kurumsal yapıya sahip ilk istihbarat teşkili olarak tarih sahnesinde boy göstermiştir.⁷⁷ Preobrajenski Dairesi'nin temel amacı yıkıcı faaliyetlerle mücadeledir.⁷⁸ Bir güvenlik ve istihbarat organizasyonu olan Preobrajenski Dairesi yaklaşık 30 yıllık faaliyet dönemi boyunca binlerce vakayla uğraşmıştır. Yıkıcı faaliyetlerin kontrol altına alınması ve önlenmesi noktasında Preobrajenski Dairesi'nin başarısı konusunda hiçbir şüphe yoktur.⁷⁹ Söz konusu temel özellikleri ve kurulduğu dönem de dikkate alındığında Preobrajenski Dairesi'nin kuruluşuyla Rus istihbaratının modern istihbarata geçişinin ilk kıvılcımlarının oluştuğunu söylemek mümkün görünmektedir. Ancak Rus istihbarat tarihinde modern istihbarata geçiş çabalarının en yoğun olarak yaşandığı dönem 20. yüzyılın ilk çeyreğidir. Bu dönemde istihbarat alanında Rusya'da yaşanan değişim ve dönüşümler II. Nikolay döneminde gerçekleşmiştir. Dönemin öne çıkan istihbarat teşkilatı, aynı zamanda modern istihbarata geçiş sürecinin en önemli Rus istihbarat organizasyonlarından biri olan Okrana'dır.

a) Okrana

Rusya'da çar muhaliflerinin iyice güçlendiği 20. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyetleri muhaliflerin faaliyetlerine paralel olarak yoğunlaşacak Okrana'nın kuruluşu 19. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir. Okrana,⁸⁰ 13 Mart 1881'de *Narodnaya Volya*'nın II. Aleksandr'a karşı gerçekleştirdiği suikastten çok kısa bir zaman sonra da MVD (Ministry of Internal Affairs - İçişleri Bakanlığı) içinde yapılandırılmıştır.⁸¹ Okrana'nın kuruluş tarihi 1882 olup⁸² kurulmasındaki temel amaç, Çar'ı ve rejimi, yıkıcı faaliyetlere karşı korumaktır.⁸³ Okrana, iç içe geçmiş büroları ve organizasyonları ile kompleks bir yapıya sahiptir ve St. Petersburg'taki Emniyet Müdürlüğü Departman'ında, siyasi polis organizasyonu piramidinin tepesinde bulunmaktadır. İstihbarat verileri, emirler ve genelgelere ilişkin tüm işlemler bu bürodan çıkmaktadır.⁸⁴ Okrana, III. Aleksandr'ın 1 Kasım 1894 tarihinde ölmesi üzerine tahta çıkan oğlu II. Nikolay döneminde de (1894-

⁷⁶ Ronald Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations* (New York: Simon and Schuster, 1970), 4.

⁷⁷ Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 4.

⁷⁸ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, xiii. Pringle, Hingley'den farklı olarak Preobrajenski Dairesi'nin kuruluşunu 1699 olarak vermektedir.

⁷⁹ Hingley, Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 13.

⁸⁰ Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı.

⁸¹ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, xiv.

⁸² Robert W. Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", *The Intelligence: Journal of U. S. Intelligence Studies* 18/2 (Winter / Spring 2011): 51.

⁸³ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, , xiv.

⁸⁴ Fredric S. Zuckerman, *The Tsarist Secret Police Abroad – Policing Europe in a Modernising World* (New York: Palgrave MacMillan, 2003), xii.

1917) aktif durumdadır.⁸⁵

II. Nikolay dönemi toplumsal çatışmaların, reform taleplerinin ve devrimci hareketlerin en üst seviyeye çıktığı, bu toplumsal hareketliliğe karşın siyasi otoritenin zayıf ve yetersiz kaldığı, dış politikada ise Birinci Dünya Savaşı'na sebebiyet veren ve 1917 Devrimi'ne zemin hazırlayan gelişmelerin olduğu bir dönemdir.⁸⁶ II. Nikolay Romanov Hanedanlığı'nın son çarıdır. Son Çar, tahta geçtikten yaklaşık 10 yıl sonra 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve ardından da 1905 Devrimi gibi çok ciddi sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. II. Nikolay döneminde de III. Aleksandr döneminde olduğu gibi çarist polis sistemiyle Rus devrimci güçleri arasında şiddetli bir mücadele yaşanmıştır.⁸⁷ Devrimci hareketler özellikle Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'nın ağır bir yenilgi alması sonucunda iyice şiddetlenmiş ve bu durum Rusya'da ciddi bir iç güvenlik bunalımına sebebiyet vermiştir. Bütün bunlar olurken Çar'ın gizli servisi Okrana da faaliyetlerine aktif bir şekilde devam etmekte ve başta Bolşevik ve Menşevik gruplar olmak üzere tüm muhalif grupların içinden bilgi sağlamak amacıyla bu gruplara sızma hareketini gerçekleştirmektedir. Okrana yüzlerce muhbir devşirip işe almak suretiyle, Bolşevikler ve Sosyalist Devrimcilerin de içinde olduğu pek çok devrimci harekete sızabilme başarısı göstermiştir.⁸⁸

b) Çeka

Rusya'da Çar'ın ve istihbarat teşkilatı Okrana'nın çabaları devrimin önüne geçememiş ve 25 Ekim (7 Kasım) 1917'de Bolşevikler Petrograd'da iktidarı ele geçirmişlerdir.⁸⁹ Devrim sonrasında Rusya'da iç savaş kıvılcımları ortaya çıkmaya başlayınca Lenin'in bulduğu çarelerden biri, bir istihbarat teşkilatı yapılandırmak olmuş ve 20 Aralık 1917 tarihinde Çeka⁹⁰ kurulmuştur.⁹¹ Lenin'in yayınladığı kararname ile kurulan Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu kısaca VeÇeka ya da Çeka olarak adlandırılmaktadır.⁹²

Çeka'yı oluşturan hiçbir resmi yönetmelik yasalaşmamıştır. Çeka, davalar öncesinde hazırlık soruşturmaları yapan bir organ olarak hizmet vermiş fakat ortaya çıkaracağı suçlar tanımlanmamış, bununla birlikte davaları ele alma prosedürleri de net bir şekilde ortaya konmamıştır. Bu durum Çeka'nın kalıcı bir devlet kurumu olarak değil

⁸⁵ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 383.

⁸⁶ Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, 247.

⁸⁷ Zuckerman, *The Tsarist Secret Police Abroad – Policing Europe in a Modernising World*, xv.

⁸⁸ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", 51.

⁸⁹ Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 117.

⁹⁰ ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем. Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu.

⁹¹ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, xiv. Atay, Çeka'nın, Okrana'nın lağvedilmesinin ardından Polonyalı Cerjinski'nin Lenin'e telkini üzerine kurulduğunu; Çeka'nın 1918 tarihli kanunla resmen faaliyete geçtiğini belirtmektedir. Mehmet Atay, "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi", *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel* 8/2 (Yaz 2002): 310. Ancak Zickel Çeka'yı oluşturan hiçbir resmi yönetmeliğin yasalaşmadığını söylemektedir. Raymond E. Zickel, (Ed.) *Soviet Union: A Country Study - Library of Congress Cataloging in Publication Data*, (Washington: U. S. Government Printing Office, 1991): 758.

⁹² Michelle Jane Patterson, "Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Simon Fraser University, 1991), iii; Slava Katamidze, *Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)* (United States – Miami: Lewis International Inc. Copyright, 2003), 10. George Vernadsky, *Rusya Tarihi (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011)*, 363; Zickel (Ed.), *Soviet Union: A Country Study - Library of Congress Cataloging in Publication Data*, 757; Ferit Temur, *20. Asrın Casusluk Şebekesi: Cambridge Beşlisi* (Ankara: Hitabevi Yayınları, 2014), 66; David J. Dallin, *Sovyet Casusları* (Yarın Yayınları, 1968), 14.

de “sınıf düşmanları”na karşı savaş verecek olan geçici bir organ olarak tasarlanan ekstralegal (kanun dışı) karakterinin bir sonucudur. Militan rolü ve kanun dışı statüsü göz önüne alındığında Feliks Cerjinski'nin başkanlığını yaptığı Çeka'nın, karşı devrim ve dış müdahale tehdidinin büyümesinden kaynaklanan, kısa yoldan adalet sağlama gücünü kazanması sürpriz olmamıştır.⁹³

Çeka'nın gelişmesi yavaş ve beklenmedik bir seyir izlemiştir. Almanlar Brest-Litovsk'ta ateşkese uymadıkları ve ilerlemeye başladıkları zaman, yayımladığı "sosyalist vatan tehlikede" başlıklı ünlü 22 Şubat 1918 bildirisinin ardından Çeka, tüm yerel Sovyetlere gönderdiği bir emirde, bütün düşman ajanlarının, karşı devrimci kışkırtıcıların ve spekülâtörlerin aranmasını ve tutuklanıp kurşuna dizilmesini istemiştir. O dönemde, Çeka'nın genel karargâhındaki görevlilerinin sayısı 120'yi geçmemektedir. Çeka'nın başkan yardımcısı İngiliz İşçi Heyeti'ne o dönemde bütün ülkede 4.500 işçiden ibaret bir kadro bulunduğunu ve hükümet aleyhtarı her faaliyeti komisyona bildirmeyi bir görev bilen tüm parti üyelerinin onlara yardım ettiğini söylemiştir.⁹⁴

Hükümet merkezinin Petrograd'dan Moskova'ya taşınmasıyla Çeka, ilk kez geniş ve bağımsız bir devlet dairesinin yetkilerine kavuşmuştur. Cerjinski, Moskova'da kendi genel karargâhını Kremlin'de değil, Lubyanka Meydanı'ndaki büyük bir sigorta şirketinin binasında kurmuş ve bina içinde şüpheli kişiler için bir "iç hapisane" yaptırmıştır. Bu şekilde donatılmış olan Çeka, kısa zamanda işe koyulmuştur.⁹⁵ İlerleyen dönemde Cerjinski, Çeka'yı dış istihbarat, kontristihbarat, iç güvenlik ve sınır korumaktan sorumlu 250.000'den fazla çalışanı (*Çekist*⁹⁶) ile bir güvenlik imparatorluğuna dönüştürmüştür.⁹⁷

Ekonomik suçlarla, spekülasyonlarla, görevi kötüye kullanma, suç işleme ve her tür suistimallerle ilgili güvenliği sağlamak Çeka'nın odaklandığı en önemli konular olmuştur.⁹⁸ Üyelerinden birinin belirttiğine göre Çeka ilkin üç tür suçla mücadele etmiştir: Yönetimin burjuvazi tarafından sabote edilmesi, serkeş takımının tahrip ve isyan hareketi (buna serkeş kıyımı denilmiştir), anarşizm bayrağı altında yapılan haydutluk.⁹⁹ Çeka, aslı görevlerinin yanında gelecek yıllarda Gulag diye de isimlendirilen zorunlu çalışma kamplarını da yönetecektir.¹⁰⁰

Güvenliğe ilişkin konular yanında ekonomik suçlarla ve spekülasyonlarla da mücadele etmekle yetkilendirilmiş olan Çeka NEP'in (Yeni Ekonomi Politikası) uygulanması sürecinde de etkin rol oynamıştır. Rusya'da Mart 1921'de yürürlüğe giren NEP, kıtlık ve köylülerin rejime direnmesi nedenleriyle kötüye giden ekonomik durumu

⁹³ Zickel (Ed.), *Soviet Union: A Country Study - Library of Congress Cataloging in Publication Data*, 758.

⁹⁴ Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)* (İstanbul: Metis Yayınları, 2006), 153.

⁹⁵ Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 153.

⁹⁶ *Çekist* terimi Çeka isminden türetilen ve genel kullanımı olan bir terimdir. Gerek Sovyet gerekse de post-Sovyet dönemde Rusya'da devlet güvenlik organları çeşitli şekil ve isimlerle vücut bulmuşlardır. Örneğin 1954 sonrasında KGB; Stalin döneminde ise NKVD en bilinen ve genel kullanıma sahip devlet güvenlik aygıtı isimleri olmuştur. İstihbarat servislerinin isimleri dönem dönem değişirken *Çekist* terimi her dönem bilinen ve değişmeyen bir terim olarak kalmış ve 1917'den beri de kullanılagelmiştir. Julie Fedor, *Russia and the Cult of State Security - The Chekist Tradition, from Lenin to Putin* (London and New York: Routledge - Studies in Intelligence Series, 2011), 2.

⁹⁷ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services," 51.

⁹⁸ Patterson, "Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921", iii.

⁹⁹ Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 152.

¹⁰⁰ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services," 51.

düzeltilmek için yürürlüğe konulan bir ekonomi politikasıdır.¹⁰¹ 1922'nin başlarında Çeka feshedilerek fonksiyonları ve yükümlülükleri GPU'ya (Devlet Siyasi İdaresi) devredilmiştir.¹⁰²

c) GPU

Çeka 1922 baharında lağvedilerek bir başka kimliğe bürünmüş ve Rusya'da istihbarat faaliyetleri GPU¹⁰³ çatısı altında devam ettirilmeye başlanmıştır. Bu tarihlerde iç savaş sonra ermiş ve gerilim azalmış durumdadır. VTsIK (Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi), 8 Şubat 1922'de, yetkilerinin İçişleri Halk Komiserliğine devredilerek, Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların lağvedildiğini ve bu işlevleri yerine getirmek üzere taşrada, özerk cumhuriyetlerde ve RSFSC bölgelerinde "siyasi seksiyonları" bulunan bir Devlet Siyasi İdaresi'nin (GPU) Komiserlik bünyesinde kurulduğunu bildiren bir kararname yayımlamıştır.¹⁰⁴ Zaten 1921 yılının sonlarından itibaren Lenin, siyasi polis operasyonlarının yasal bir zeminde tekrar düzenlenmesine ilişkin çaba sarf etmektedir: Bu konu Lenin'in ajandasında yapılması gerekenler listesinin üst sıralarında yer almakta ve Lenin siyasi polis operasyonlarının yasal olup olmadığının ölçümü ve değerlendirilmesi konusu üzerinde önemle durmaktadır.¹⁰⁵

8 Şubat 1922 tarihli kararnamede, RSFSC bölgelerinde faaliyet gösterecek olan siyasi seksiyonların hem Moskova'daki GPU'ya hem de yerel Sovyetlerin yürütme komitelerine karşı ikili sorumluluğu, bunların merkez organa tabi olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayan her zamanki belirsiz sözlerle tanımlanmıştır. Ayrıca Özel Ordu Birlikleri GPU'nun emrine verilmiş ve "orduda ve demiryollarında işlenen suçlarla mücadele etmek" söz konusu özel ordu birliklerinin görevleri arasında sayılmıştır. Bununla birlikte GPU tarafından tutuklananların, tutukluluk süresinin uzatılması için VTsIK'dan özel bir karar çıkmadığı takdirde, iki ay içinde ya serbest bırakılmaları ya da yargılanmak üzere mahkemeye sevk edilmeleri gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁶ Şubat 1922'ye gelindiğinde ise bu tarihte yapılan değişiklik, Çeka'nın bütün tüzel işlevlerinin mahkemelerce yerine getirilmesini hedef aldığı halde, tüm siyasi suçların yargı erki alanı dışında kalması sonucunu yaratmış ve bu suçlara karşı GPU'ya, yürürlükten kaldırılmış, Çeka'nın hiçbir zaman talep etmediği ya da kullanmadığı ölçüde keyfi yetkiler

¹⁰¹ Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar Cilt I* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 160.

¹⁰² Zickel (Ed.), *Soviet Union: A Country Study - Library of Congress Cataloging in Publication Data*, 758.

¹⁰³ RSFSR (РСФСР - Государственное политическое управление при НКВД), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren NKVD'ye bağlı Devlet Siyasi İdaresi.

¹⁰⁴ Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 171. Hingley, *The Russian Secret Police - Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 132'de Çeka'nın lağvedildiği kararname tarihi olarak 6 Şubat 1922'yi vermektedir. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, xv'te Çeka'nın GPU'ya dönüştürüldüğü kararnamenin tarihi 8 Şubat 1922 olarak verilmektedir.

¹⁰⁵ Hingley, *The Russian Secret Police - Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 132. Çeka'nın yerine getirmekte olduğu tüm görevlerin yeni oluşturulan GPU'ya devredilmesini Hingley şu şekilde yorumlamaktadır: "Böylelikle Rus siyasi polisi yeni bir isim altında yeniden su yüzüne çıkmak üzere herkesin gözleri önünde bir kez daha ortadan kaybolmuştur." Hingley, *The Russian Secret Police - Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 132.

¹⁰⁶ Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 171. Carr'a göre bu son madde, GPU'nun gerektiğinde yasal engellerden sıyrılmasını sağlayan bir kaçamaktır. Ayrıca bu usul meselelerine itibarın bir süre sonra yavaşladığı ve söndüğü anlaşılmaktadır. Ertesi yıl Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasından sonra İçişleri Halk Komiserliği ile olan sözde ilişki de sona ermiştir. Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 171.

verilmiştir.¹⁰⁷

d) OGPU

GPU, 15 Kasım 1923 tarihinde küçük bir değişiklikle isminin başına Rusça *obyedinyonnoye*, yani birleşik / birleşmiş kelimesi getirilerek OGPU adını almış ve böylece GPU, OGPU olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bu isim değişikliği ülkenin adının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği¹⁰⁸ olarak benimsenmesiyle de ilintilidir.¹⁰⁹ Böylece, SSCB'nin kurulmasından sonra Rus istihbarat teşkilatı yeni anayasal düzenlemeler içindeki yerini almıştır. Bu düzenlemelerde özellikle Politbüro etkili olmuş ve temel kurumlarda fazla değişiklik yapılmamıştır. Çeka'nın devamı olan GPU gibi OGPU da karşı devrimcilerle ve casuslukla mücadelede baş aktör olmaya devam etmiştir.

10 Ocak 1923'te, birinci Sovyetler Birliği Kongresi'nce seçilen yeni VTsIK prezidyumu, anayasa maddelerini hazırlaması için, on üç üyeli bir komisyon atamıştır. Ancak, anayasayla ilgili temel kararları ne bu komisyon ne de başka bir devlet organı almakta; temel kararlar, daha çok Politbüro ya da parti içindeki gayri resmî bir yöneticiler grubu tarafından alınmaktadır. Metni, 6 Temmuz 1923'te VTsIK tarafından kabul edilmiş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası pek az özgün nitelik içermektedir. RSFSC'nin temel kurumları, personel sayısı biraz artmış olarak, fakat pek büyük bir değişikliğe uğramaksızın, SSCB'nin temel kurumları haline gelmiştir. Yeni anayasaya göre askerî meselelerden ve sonradan GPU adını alan Tüm Rusya Çekası tarafından, bazı durumlarda yerel otoritelerin görüşleri alınarak yürütülen “karşı devrimcilikle mücadele”den yine merkez otoriteler sorumlu olacaktır. OGPU, “siyasi ve ekonomik karşı devrim, casusluk ve eşkıyalıkla mücadelede, birlik cumhuriyetlerinin devrimci çabalarını birleştirmek” amacıyla, Anayasa'nın özel kısa bir maddesi gereğince kurulmuştur. RSFSC'deki GPU'nun yerini alan OGPU, SSCB Sovnarkomu'na bağlanmış, fakat birlikteki cumhuriyetlerin Sovnarkomu'na bağlı temsilcilerden oluşmuştur. OGPU böylece birleşik bir komiserlik halini almıştır.¹¹⁰

Çeka'dan GPU'ya ve sonrasında da GPU'dan OGPU'ya bir dönüşüm yaşandığı söylenebilecek olsa da idari anlamda bakıldığında istihbarat teşkilatının üstlendiği pek çok iş, görev tanımı pek çok açıdan değişmeden kalmıştır. Cerjinski, teşkilatın başındaki isim olarak görevine devam etmiş, bununla birlikte organizasyon içindeki personel de büyük oranda görevleri başında kalmıştır. Aynı zamanda teşkilat, Lubyanka'daki karargâhından çalışmaya devam etmiştir.¹¹¹ 1926 yılında Feliks Cerjinski'nin ölümünden sonra OGPU'nun başına Vyaçeslav Menjinski geçecektir.¹¹²

İstihbarat uygulamaları ve genel yöntemsel anlayışı açısından bakıldığında ise GPU

¹⁰⁷ Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 171-172. Lenin, on birinci parti kongresinde, kendisini ilgilendirmeyen ekonomik bir meseleye müdahalesini eleştirdiğinde GPU henüz iki ayını doldurmamıştır. Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 172.

¹⁰⁸ 29 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. SSCB kuruluncaya kadar Bolşevik hükümetin en önemli meselesi, ayrılan parçaların tekrar toparlanması olmuştur. Çağatay Benhür, “1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 24 (2008): 278.

¹⁰⁹ Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 134.

¹¹⁰ Carr, *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*, 364-369.

¹¹¹ Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 135.

¹¹² Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, xv.

ve OGPU'nun Çeka'dan farklı olduğu görülmektedir. Çeka iç savaş esnasında oluşmuş, gelişimini ve değişimini bu süreçte göstermiş bir yapıdır. Bununla birlikte Çeka polis terörizminin en uç örneklerini sergilemiştir. Bu açıdan bakıldığında Çeka yönetsel açıdan GPU ve OGPU'ya göre istisna konumundadır. Kurbanların toplu bir şekilde vurularak infaz edilmeleri ya da bodrumlarda elektrik verilerek öldürülmeleri gibi olaylar GPU ve OGPU döneminde azalmıştır. Bu dönemde çeşitli yasal sınırlamalar getirilerek GPU ve OGPU'nun hukuk sistemi çerçevesinde konumlanmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Yeni yasal düzenlemelerle GPU ve OGPU'nun faaliyet alanı da sınırlandırılmıştır. Suçluların mahkemelere, soruşturma ve ön yargılamaların ardından sevk edilmesi uygulaması başlamıştır. GPU ve OGPU'nun yetkilerinde suçluların tutuklanması noktasında herhangi bir güç kaybı söz konusu değildir ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi teşkilat bu gücü elinde bulundurmaktadır. Ancak tutuklanan kişiler hakkında iki ay içinde hukuksal anlamda bir suç isnâdı ortaya konulamadıysa iki aylık tutuklu kalma sürecinin sonunda suçlu serbest bırakılmaktadır. Benzer sınırlamalar zaman zaman Çeka döneminde de getirilmeye çalışılmıştır fakat o dönemdeki sınırlamalar herhangi bir kanuna dayanmamakta olup daha ziyade ihtiyari ve plansız olarak getirilen kısıtlamalardır. GPU ve OGPU döneminde getirilen sınırlamalar yasal düzenlemelere dayanmakla birlikte yine de bu sınırlamaların tam olarak ve etkin bir şekilde uygulandığı söylemek de mümkün değildir.¹¹³ Örneğin 1929 yılı sonundan itibaren başlayacak olan köylülerin zorla kollektivize edilmesi sürecinde OGPU'nun desteğine ihtiyaç duyulacak ve bu süreçte yapılan operasyonlar en az 5 milyon insanın ölümüyle sonuçlanacaktır. İlerleyen dönemde, Temmuz 1934'te, OGPU GUGB'a (Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü) dönüşerek NKVD'ye bağlanacaktır.¹¹⁴

e) Kızıl Ordu ve GRU

Kızıl Ordu¹¹⁵ 1918 yılında, Rusya'nın merkezinde ve kuzeyinde bulunan ve Bolşeviklerin kalesi durumunda olan şehirlerdeki küçük gönüllü işçi güçlerinden oluşturulmaya başlanmış¹¹⁶ ve zamanla Savaş Komiseri Troçki'nin yönetimi altında, organizasyon ve disiplin açısından sürekli gelişen bir ordu haline gelmiştir.¹¹⁷ 1920'nin sonbaharında, yani Rusya'daki iç savaşın sona ermesiyle birlikte Kızıl Ordu 5 milyon askeri olan bir orduya dönüşmüş durumdadır.¹¹⁸

Kızıl Ordu'nun, üzerine inşa edildiği ilkeler, aynı zamanda Sovyet sisteminin geri kalanı için de bir model olarak hizmet görmüştür. Örneğin Kızıl Ordu'nun siyasi yapısındaki ve komuta yapısındaki değişikliklerle Bolşevik devlet aygıtının merkezileştirilmesi paralel yürümüştür. Ayrıca Bolşeviklerin Kızıl Ordu sayesinde kazandığı kitlesel seferberlik tecrübesi hem tüm Sovyet toplumunun askerleştirildiği Savaş Komünizmi (1918-1921) döneminde, hem de Stalinist dönemde hükümetin

¹¹³ Hingley, *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, 135.

¹¹⁴ Zickel (Ed.), *Soviet Union: A Country Study - Library of Congress Cataloging in Publication Data*, 758.

¹¹⁵ Красная Армия.

¹¹⁶ Orlando Figes, "The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920", *Past & Present* 129 (1990): 168.

¹¹⁷ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011), 518.

¹¹⁸ Figes, "The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920", 168.

tutumlarını şekillendiren önemli ve temel faktörlerden biri olmuştur.¹¹⁹

Kızıl Ordu ve istihbarat denildiğinde akla ilk gelen yapı ise GRU'dur.¹²⁰ GRU, Bolşevik Devrimi sonrasında 1918 yılında bir nevi Kayıt Direktörlüğü olarak kurulmuştur. Lenin GRU'nun diğer gizli servislerden bağımsız bir rol üstlenmesi konusunda ısrarcı olmuş ve süreç içerisinde GRU diğer Rus gizli servislerince rakip bir organizasyon olarak görülmüştür.¹²¹ GRU, 1918-1933 döneminde olgunlaşmış ve bu süreçte profesyonel bir istihbarat organizasyonuna dönüşmüştür. Bununla birlikte GRU'nun kökenlerinin ve istihbarat anlayışının Bolşevik Devrimi'nden uzak olmadığını da belirtmek gerekir.¹²²

f) NKVD

NKVD¹²³, Çeka'yı da bünyesinde barındıran bir yapılanmadır.¹²⁴ NKVD RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti İçişleri Halk Komiserliği) 1917 yılından 1930 yılına kadar *militsii*'dan sorumlu olan komiserliktir. Bununla birlikte NKVD RSFSR 1930 yılında lağvedilene kadar siyasi polisten ayrı ve hatta siyasi polisin aleyhinde, siyasi polise karşı bir yapılanma hüviyetindedir.¹²⁵ NKVD USSR (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği) ise 1934 yılında oluşturulmuştur. *Militsii*'dan, siyasi polisten, Gulag'dan ve çeşitli açılardan iç güvenliği ilgilendiren konulardan sorumludur.¹²⁶

Stalin 1924'ten itibaren kademeli olarak güvenlik servislerinin yönetimini kendi eline almaya başlamıştır¹²⁷ ve 1926'da Komünist Parti Sekreterliğini üstlendiğinde toplumun denetlenmesi ve kontrolü iki farklı kurumdadır: Sıradan polislik görevini üstlenecek olan NKVD; siyasi polis olarak hizmet verecek ve siyasi suçlarla mücadele edecek olan OGPU. Ancak iki teşkilatlı bu durum kısa sürmüştür. Her zaman merkezî hükümetin kontrolünün hissedilir şekilde artırılması taraftarı olan Stalin'in bu düşüncesiyle doğru orantılı olarak Rusya'da toplum kontrolü mekanizması yoğunlaştırılmış ve 1930'larla birlikte bu mekanizmanın daha da sağlamlştırılmasına yönelik adımlar atılmıştır.¹²⁸

¹¹⁹ Figs, "The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920", 169.

¹²⁰ Главное разведывательное управление (*Glavnoye razvedyvatel'noye upravleniye*), ГРУ. Ana İstihbarat Direktörlüğü. GRU hâlâ dev bir yapıdır ve faaliyetlerine, küresel ölçekte gizli operasyonlarına devam etmektedir. Bunun da ötesinde Kremlin'in dış siyasetini ve askerî politikalarını şekillendirmektedir. Rus ordusunun istikrarsız bir duruma gelmesi GRU'nun politik potansiyelini hem tehditkâr hem de önceden kestirilemez bir hale büründürmektedir. Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933*, (Westport Connecticut and London: Greenwood Press, 1999), xv.

¹²¹ Dmitri Solovyov, "Five Facts About Russian Military Intelligence" <http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424>. (Erişim tarihi: 23/05/2016)

¹²² Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933*, xv.

¹²³ НКВД, Народный комиссариат внутренних дел - İçişleri Halk Komiserliği.

¹²⁴ Earl F. Ziemke, *The Red Army 1918-1941: From Vanguard of World Revolution to US Ally* (London and New York: Frank Cass, 2004), 24.

¹²⁵ Paul Hagenloh, *Stalin's Police – Public Order and Mass Repression in the USSR 1926-1941* (Washington and Baltimore: Woodrow Wilson Center Press and The Johns Hopkins University Press, 2009), xviii.

¹²⁶ Hagenloh, *Stalin's Police – Public Order and Mass Repression in the USSR 1926-1941*, xviii.

¹²⁷ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", 51.

¹²⁸ Louise I. Shelley, *Policing Soviet Society – The Evolution of State Control* (London and New York: Routledge, 1996), 30.

3) Karşılaştırmalı Çözümleme

Türk ve Rus istihbaratı karşılaştırmalı olarak incelenirken zorunlu ve öncelikli eylem, tarihsel süreç içerisinde her iki istihbarat geleneği içinde yer bulmuş, birbirleriyle halef selef ilişkisi olan istihbarat organizasyonlarının incelenmesidir. Bu incelemede mercek altına alınması gereken kritik dönem, Türk ve Rus istihbaratının günümüzdeki formasyonunun ve istihbarat anlayışının şekillenmesinde belirleyici olan “modern istihbarata geçiş dönemi”dir. Modern istihbarata geçişin ilk kıvılcımları Türklerde I. Abdülhamid, Ruslarda ise I. Petro döneminden itibaren görülmeye başlanmış olsa da, her iki istihbarat geleneğinde de modern istihbarata geçiş çabalarının en yoğun olarak yaşandığı dönem 20. yüzyılın ilk çeyreğidir.

Padişahın / çarın güvenliği ve rejimin sağlıklı bir şekilde işleyişinin sağlanması, 20. yüzyılın başlarında Türk ve Rus istihbarat organizasyonlarının öncelikli ve ortak hedefi olmuştur. II. Abdülhamid’in Yıldız Sarayı’ndan koordine ettiği ve geniş bir istihbarat ağına sahip istihbarat organizasyonu da, II. Nikolay’ın Okranası da muhalif unsurların faaliyetlerini yakından takip ederek bu hedef doğrultusunda çalışmalarını yürütmüş ve ülke güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır. II. Abdülhamid ve II. Nikolay’ın, muhalif hareketlerin faaliyetlerinden endişe eden ve toplumsal denetimin sağlanmasına büyük önem veren devlet yöneticileri olmaları da Türk ve Rus istihbaratının değişim ve dönüşüm sürecinde etkili olmuştur. Özellikle de muhaliflerin yurt içi ve yurt dışındaki faaliyetlerinin takibine odaklanan istihbarat çalışmaları II. Abdülhamid ve II. Nikolay dönemlerinin öne çıkan güvenlik çalışmaları içerisinde yer almıştır.

Modern istihbarata geçiş ve istihbaratta kurumsallaşma açısından bakıldığında 20. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet gösteren Türk istihbarat organizasyonlarından Teşkilat-ı Mahsusa, Rus istihbarat organizasyonlarından ise Okrana ve Çeka’nın, kendilerinden sonra gelen istihbarat organizasyonlarını kurumsal yapı ve istihbarat anlayışlarıyla etkileyebilme güçleri ve kapasiteleriyle öne çıktıkları görülmektedir. Söz konusu üç organizasyon, kadrolarının kendilerinden sonraki istihbarat organizasyonları içinde yer bulmasıyla da Türk ve Rus istihbaratındaki kritik sürekliliklerin temsilcileridir.

İstihbarat faaliyetlerinin Teşkilat-ı Mahsusa, Okrana ve Çeka bünyesinde kurumsal bir anlayışla sevk ve idare edilmeye başlanması; bununla birlikte istihbarat faaliyetlerinin belirli kurallara uygun olarak icra edilmesi üzerinde durulması ve bu minvalde düzenlemelerin yapılması modern istihbarata geçiş anlamında Türk ve Rus istihbarat tarihindeki önemli ve esaslı hamlelerdir. Bu hamleler beraberinde Türk ve Rus istihbaratındaki modernleşme seyrinin belirginleşip somutlaşmaya başlamasını getirmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa’nın Harbiye Nezareti’ne bağlı oluşu; teşkilatta farklı şube ve *masalar* arasında görev dağılımı yapılarak sistematik bir çalışma düzeninin kurulmuş olması; gerektiğinde hücre yapılanmaları ve gizli gruplar oluşturularak sahada askerî ve yarı askerî operasyonların icra edilebilmesi ve bu faaliyetleri yürütebilecek uzman kadroların istihdam edilebilmesi; askerî örgütlenme yanında İttihat ve Terakki’nin de örgütlenme modelinden etkilenilmiş olunması, başkan, Merkez-i Umumi ve bu merkeze bağlı bürolarla da aynı zamanda bürokratik bir yapıya sahip olunması ve devlet bütçesinden de belirli bir pay alınması gibi özellikler Türklerde modern istihbarata geçiş

sürecinde Teşkilat'ın sağlam bir kurumsal yapıyla faaliyet yürüttüğünü kanıtlamaktadır. Diğer taraftaysa, Çarlık dönemi istihbarat teşkilatı Okrana'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlı oluşu; iç içe geçmiş bürolar ve organizasyonlara sahip bir çalışma sistematiğine sahip olması; resmî emir ve genelgeler doğrultusunda hizmet vermesi; Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan Çeka'nın, yasalasmasa da yönetmelikler doğrultusunda faaliyet yürütmesi, Çeka'nın devamı olan GPU'nun kararnameyle İçişleri Halk Komiserliği'ne (NKVD'ye) bağlanması ve böylece istihbarat faaliyetlerinin daha yasal ve daha kurumsal bir çerçevede yürütülmesinin sağlanmaya çalışılması, GPU'nun devamı olan OGPU'nun da SSCB Sovnarkomu'na, yani Halk Komiserleri Konseyi'ne bağlanarak kurumsallığını devam ettirmesi, Rus askerî istihbarat yapılanması olan GRU'nun da Kızıl Ordu bünyesinde bir İstihbarat Direktörlüğü olması ve faaliyetlerini güçlü bir kurumsal askerî yapı olan Kızıl Ordu içerisinde yürütmesi de Ruslarda modern istihbarata geçiş sürecinde kurumsallaşmaya verilen önemin somut göstergeleridir.

İstihbaratta kurumsallaşmada Teşkilat-ı Mahsusa ile önemli bir hamle yapmış olan Türklerin, Milli Mücadele döneminde de istihbarat faaliyetlerini kurumsal istihbarat yapılarıyla sevk ve idare etme yolunu seçtiklerini vurgulamak gerekir. Milli Mücadele döneminin önemli istihbarat organizasyonlarından olan Askeri Polis Teşkilatı ve Tedkik Heyeti Amirlikleri Türk Genelkurmayı'na, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri Dâhiliye Nezareti'ne, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ise İcra Riyaseti'ne bağlıdır. Türkler diğer taraftan küçük ve personel sayısı da sınırlı olduğu anlaşılan istihbarat gruplarıyla da Milli Mücadele dönemi istihbarat faaliyetlerini desteklemişlerdir. Ancak önemli olan nokta, bu istihbarat gruplarının sevk ve idaresinde de askerî personelin ön planda olması ve istihbarat gruplarının ekseriyetinin bir şekilde Türk Genelkurmayı ile irtibatlı olmasıdır.

Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat gruplarının farklı sebeplerle isim değişikliklerine gidebildiği, birbirlerinin yerine geçebildikleri, istihbarat faaliyetlerini birbirleriyle koordineli olarak yürütebildikleri, lüzumu halinde birleşebildikleri görülmekte ve bu da Türk istihbarat gruplarının ve grup mensuplarının faaliyetlerinin hasım istihbarat teşkilatları tarafından takibini ve analizini zorlaştırıcı nitelik arz etmektedir. Çok sayıda istihbarat grubuyla sahada yer almak, Türk istihbaratına Milli Mücadele dönemi gibi Türk tarihi açısından çok kritik bir dönemde çabuk karar alma ve sahada hızlı hareket edebilme avantajı sağlamıştır. Türk istihbarat çarkının işleyişinde önemli bir unsur olan küçük istihbarat gruplarına benzer gruplara modern istihbarata geçiş dönemi Rus istihbarat organizasyonları içinde rastlanmamaktadır.

Modern istihbarata geçiş dönemleri bağlamında, Rus istihbarat organizasyonlarının Türk istihbarat organizasyonlarına oranla hem daha az sayıda, hem de daha uzun süreli devamlılıkları olan kurumsal organizasyonlar olduğu görülmektedir. Kuruluş tarihi 1882 olan Okrana Bolşevik Devrimi'ne kadar faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir. Devrimden yaklaşık bir buçuk ay sonra, 20 Aralık 1917'de Bolşeviklerin kurduğu Çeka da, 1922 yılı başlarında lağvedilmesine rağmen kendisinden sonra gelen GPU ve OGPU ile istihbaratta kurumsal devamlılığa örnek teşkil etmiştir. Çeka'dan GPU'ya, GPU'dan OGPU'ya geçiş sadece bir isim değişikliğinden ibarettir ve Çeka sonrası GPU'da

ve GPU sonrası OGPU'da yola yine Başkan Cerjinski ve çalışma arkadaşlarıyla, aynı kadrolar ve organizasyonla devam edilmiştir.

Türklerde ise II. Abdülhamid'in Yıldız istihbarat organizasyonunun halefi ya da bu organizasyonu model alan herhangi bir teşkilattan bahsetmek mümkün görünmemekle birlikte çok net bir Teşkilat-ı Mahsusa devamlılığından söz etmek mümkündür: Milli Mücadele döneminde Türkler hem propaganda gücü yüksek hem de operasyonel kabiliyetlere sahip istihbarat teşkilatlarına ve istihbarat gruplarına ihtiyaç duymuşlardır ve bu türe örnek tek Türk istihbarat teşkilatı Teşkilat-ı Mahsusa olduğundan doğal olarak bu teşkilat Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat organizasyonları tarafından örnek alınmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski mensuplarının ve elemanlarının Milli Mücadele döneminde faaliyet gösteren Türk istihbarat organizasyonları içinde kendilerine yer bulmaları Teşkilat-ı Mahsusa etkisini somutlaştırmaktadır. Ancak Milli Mücadele dönemi istihbarat organizasyonları içinde kurumsal anlamda direkt "Teşkilat-ı Mahsusa'nın devamıdır" şeklinde nitelenebilecek herhangi bir Türk istihbarat organizasyonundan bahsedebilmek söz konusu değildir.

Türk istihbaratındaki kurumsal ve iç-yapısal devamlılığa ise Askeri Polis Teşkilatı ve bu teşkilatın devamı olan Tedkik Heyeti Amirlikleri örnek olarak gösterilebilir. Taktiksel olarak farklı isimler alarak istihbarat faaliyetlerini devam ettirme yolunu seçmiş olan gruplar içinden Karakol, Zabitan, Yavuz Grubu devamlılığı ya da Moltke, Hamza, Mücahid, Muharip ve Felah Grubu devamlılığı da Türk istihbarat gruplarındaki devamlılıklar arasındadır. Ayrıca şunu da not etmek gerekir ki Teşkilat-ı Mahsusa'da vücut bulan; propaganda çalışmalarına ve operasyonel faaliyetlere önem veren istihbarat anlayışı tüm Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat organizasyonlarında devam etmiştir. Türk istihbarat geleneğinin oluşumu açısından bu devamlılık önem arz etmektedir.

Modern istihbarata geçiş dönemi Türk ve Rus istihbarat organizasyonlarına topluca bakıldığında Türklerde olup Ruslarda olmayan ve Ruslarda olup Türklerde olmayan türden istihbarat organizasyonlarının varlığı da göze çarpmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Ruslar modern istihbarata geçiş sürecinin en kritik dönemi olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde istihbarat sahasında küçük istihbarat gruplarıyla yer almamaktadır. Bunun karşısında, Ruslarda da Türklerin Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi gibi bir organizasyonun bulunmadığı görülmektedir. Türklerin, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda faaliyetlerini kurumsal bir yapı olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile yürütme hamlesi dikkat çekici bir modern istihbarata geçiş dönemi hamlesidir. Rus istihbarat organizasyonları içinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne benzeyen, özel olarak propagandayla ilgilenen bir istihbarat organizasyonuna rastlanmamaktadır.¹²⁹ Ruslarda olup Türklerde olmayan türden istihbarat organizasyonuna örnek olarak ise GRU verilebilir. Rus istihbarat çarkının işleyişinde önemli bir yeri olan GRU benzeri bir yapılanmaya Türk istihbarat organizasyonları içerisinde rastlanmamaktadır.

¹²⁹ Propaganda çalışmaları konusunda akla ilk gelen Rus teşkilatı Komintern'dir. Bu teşkilat Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerine önemli katkı yapan bir organizasyondur ancak Komintern'i başlı başına bir istihbarat teşkilatı olarak niteleyebilmek söz konusu değildir.

Bu çalışma kapsamında kurumsal yapıları, kuruluş amaçları, istihbarat anlayışları, temel faaliyet alanları, iç-yapısal süreklilikleri, değişimleri, benzerlikleri ve farklılıkları irdelenen istihbarat organizasyonlarının her biri, ülkelerinde “modern istihbarata geçiş süreci”nin temsilcileri konumundadırlar. Ancak söz konusu Türk ve Rus istihbarat organizasyonlarının “modern istihbarata geçiş”e katkılarının olduğu ve bu geçiş sürecinin birer basamağını teşkil ettikleri yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte bu organizasyonların hiçbirini tam anlamıyla bir “modern istihbarat teşkilatı” olarak değerlendirmenin de mümkün olmadığını belirtmek gerekir.

Sonuç

Çalışmada; Türk ve Rus istihbarat tarihinde modern istihbarata geçiş çabalarının en yoğun olarak gözlemlendiği 20. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet gösteren Türk ve Rus istihbarat organizasyonları hakkında temel bilgiler verilerek bu organizasyonlar kurumsal yapıları, kuruluş amaçları, istihbarat anlayışları ve temel faaliyet alanları bağlamında karşılaştırmalı olarak çözümlenmeye çalışılmış ve bu çözümleme önemli sonuçlara ulaşılmasını olanaklı kılmıştır. Genel metodolojik çerçeveden bakıldığında farklı devletlerin istihbarat tarihlerinde, örtüşen kritik tarihsel dönemlerin -özellikle de modern istihbarata geçiş dönemlerinin- karşılaştırmalı olarak incelenmesinin, devletlerin istihbarat teşkilatlarının genetik kodlarının belirlenmesinde önemli katkılar sağlayabileceği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Türk ve Rus istihbaratı özelinde bakıldığında ise dünya genelindeki mevcut istihbarat yapılanmaları arasında köklü birer istihbarat geleneğine sahip olma gibi önemli ve ayırt edici özellikleriyle öne çıkan Türk ve Rus istihbaratındaki temel benzerlik ve farklılıkların karşılaştırmalı yöntem ve disiplinlerarası bir yaklaşımla “çözümenebilir” olduğu; Türk ve Rus istihbaratının birbirleriyle örtüşen modern istihbarata geçiş dönemleri kapsamında yapılan çözümlenmenin de Türk ve Rus istihbarat organizasyonlarının temel iç-yapısal sürekliliklerinin ve değişimlerinin net bir şekilde gözlemlenebilmesini ve Türk ve Rus istihbaratının genetik kodlarının ortaya konulabilmesini sağladığı görülmektedir.

Modern istihbarata geçiş dönemi Türk ve Rus istihbarat organizasyonları caydırıcı karaktere sahip, disiplinli ve etkili birer güvenlik aygıtı görüntüsü vermektedirler. Kendilerine has yapısal özellikleri bağlamında farklılıklar gösterecekleri de Türk ve Rus tarihinin derinliklerinden beslenen ve ülkelerinin imparatorluk geleneklerinin istihbari tecrübeleriyle şekillenmiş olan bu istihbarat organizasyonları merkezî güçle oldukça uyumlu yapılanmalardır. Türkiye’de de Rusya’da da, rejimler değişse de istihbarat organizasyonlarının dönemin mevcut rejimiyle uyumunun bozulmadığı görülmektedir. Her iki ülkede de istihbarat organizasyonlarının iktidarı elinde bulunduran gücü korumayı ve bu güce itaati temel çalışma düsturları olarak algılamış ve benimsemiş olmaları da gerek Türk gerekse de Rus istihbarat geleneğindeki önemli bir iç-yapısal sürekliliğe işaret etmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuç ve bulgular doğrultusunda, diğer devletlerin istihbarat yapılanmalarının da modern istihbarata geçiş dönemleri kapsamında karşılaştırmalı yöntem ve disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınıp çözümlenmesinin tarih ve istihbarat disiplini çalışmalarının perspektifinin gelişimine katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Acar, Kezban. *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Atay, Mehmet. "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi." *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel 8/2* (Yaz 2002): 309-328.
- Aydın, Mesut. "Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar." *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, 1989.
- Aydoğan, Erdal. Özkan, Asaf. "İstanbul'da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa'nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele." *Belgi Dergisi 1/3* (Kış 2012): 323-341.
- Balcıoğlu, Mustafa. *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004.
- Benhür, Çağatay. "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi 24* (2008): 277-313.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Bilgin, Mehmet. *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Carr, Edward Hallett. *Bolşevik Devrimi I (1917-1923)*. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Çağlak, Aykut. "Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi." *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, 2011.
- Çağlak, Aykut. "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Milli Mücadele'de Oynadığı Rol." *Teşkilat-ı Mahsusa'nın 100. Yılında Türk İstihbaratı*. (Ankara: Kripto Kitaplar, 2015): 87-134.
- Çağlak, Aykut. "Türk İstihbaratının Modern İstihbarata Geçiş Sürecindeki Uygulamalarının Türkiye'de Demokrasinin Gelişimine Katkıları." *Atatürk Yolu Dergisi 68* (Bahar 2021): 259-282.

- Çınar, Bekir. *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*. Ankara: Sam Yayınları, 1997.
- Çukurova, Bülent. *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*. Ankara: Ardıç Yayınları, 1994.
- Dallin, David J. *Sovyet Casusları*. Yarı Yayınları, 1968.
- Engin, Vahdettin. *Asayiş – Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013.
- Engin, Vahdettin. *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Fedor, Julie. *Russia and the Cult of State Security – The Chekist Tradition, from Lenin to Putin*. London and New York: Routledge - Studies in Intelligence Series, 2011.
- Figes, Orlando. "The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920." *Past & Present* 129 (1990): 168-211.
- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Hagenloh, Paul. *Stalin's Police – Public Order and Mass Repression in the USSR 1926-1941*. Washington and Baltimore: Woodrow Wilson Center Press and The Johns Hopkins University Press, 2009.
- Hiçyılmaz, Ergun. *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*. İstanbul: Destek Yay., 2012.
- Hiçyılmaz, Ergun. *Teşkilatı Mahsusa*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Hingley, Ronald. *The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*. New York: Simon and Schuster, 1970.
- İlter, Erdal. *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*. Ankara: MİT Basım Evi, 2002.
- İlter, Erdal. "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)." *Avrasya Dosyası* 8/2 (2002): 233-254.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*. İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- İskit, Server R. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- İskit, Server R. *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, 1939.
- Karan, Kaya. *Türk İstihbarat Tarihi - Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*. İstanbul: Truva Yayınları, 2008.
- Katamidze, Slava. *Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)*. United States – Miami: Lewis International Inc. Copyright, 2003.
- Koloğlu, Orhan. *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yay., 2017.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Leonard, Raymond W. *Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933*. Westport Connecticut and London: Greenwood Press, 1999.
- Levy-Aksu, Noemi. *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*. İstanbul: İletişim Yay., 2017.

- Özkan, Asaf. "Arkadaşlarının Kaleminden Mim Mim Grubu Reisi Topkapılı Mehmet Bey." *Tarihin Peşinde* 10 (2013): 29-62.
- Özkan, Tuncay. *MİT'in Gizli Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2003.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Patterson, Michelle Jane. "Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921." *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Simon Fraser University, 1991.
- Pehlivanlı, Hamit. *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.
- Pehlivanlı, Hamit. *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Pringle, Robert W. "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services." *The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies* 18/2 (Winter / Spring 2011): 51-54.
- Pringle, Robert W. *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*. Lanham Maryland-Toronto-Oxford: The Scarecrow Press, 2006.
- Riasanovsky, Nicholas V. Steinberg, Mark D. *Rusya Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011.
- Shelley, Louise I. *Policing Soviet Society – The Evolution of State Control*. London and New York: Routledge, 1996.
- Skocpol, Theda. *Devletler ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2004.
- Solovyov, Dmitri. "Five Facts About Russian Military Intelligence." <http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424> (Erişim tarihi: 23/05/2016)
- Stoddard, Philip H. *Teşkilat-ı Mahsusa*. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Tellal, Erel. "Sovyetlerle İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar Cilt I* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 155-177.
- Temur, Ferit. *20. Asrın Casusluk Şebekesi: Cambridge Beşlisi*. Ankara: Hitabevi Yay., 2014.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi – Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne (2. Kitap)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.
- Turkey - National Intelligence System: Organization and Policy Handbook*. Washington DC, USA: International Business Publications, 2016.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Zickel, Raymond E. (Ed.) *Soviet Union: A Country Study - Library of Congress Cataloging in Publication Data*. Washington: U. S. Government Printing Office, 1991.
- Ziemke, Earl F. *The Red Army 1918-1941: From Vanguard of World Revolution to US Ally*. London and New York: Frank Cass, 2004.
- Zuckerman, Fredric S. *The Tsarist Secret Police Abroad – Policing Europe in a Modernising World*. New York: Palgrave MacMillan, 2003.

